

T. C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sanat Tarihi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

İSTANBUL TAVŞANADASI'NDAKİ ORTAÇAĞ BİZANS MANASTIRI

S. Emre ÜSTÜNDAĞ

2501060080

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Engin Akyürek

İstanbul 2010

T. C.

İstanbul Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sanat Tarihi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

İSTANBUL TAVŞANADASI'NDAKİ
ORTAÇAĞ BİZANS MANASTIRI

S. Emre ÜSTÜNDAĞ

2501060080

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Engin Akyürek

(İ.Ü. Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi
tarafından desteklenmiştir, No: 6655)

İstanbul 2010

TEZ ONAYI

Enstitümüz **SANAT TARİHİ ANABİLİM** Dalında ders dönemindeki Eğitim - Öğretim Programını başarı ile tamamlayan **2501060080** numaralı **SADIK EMRE ÜSTÜNDAĞ**'ın hazırladığı **“İSTANBUL TAVŞANADASI'NDAKİ ORTAÇAĞ BİZANS MANASTIRI”** konulu **YÜKSEK LİSANS/ DOKTORA TEZİ** ile ilgili **TEZ SAVUNMA SINAVI**, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 15.Maddesi uyarınca **27.12.2010 PAZARTESİ** günü saat **15.30'da** yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin**Kabulü**.....'ne* **OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA** karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ(*)	İMZA
PROF.DR.ARA ALTUN	Kabul	[Signature]
PROF.DR.BAHA TANMAN	KABULÜ	[Signature]
PROF.DR.ENGİN AKYÜREK	Kabul	[Signature]
DOÇ.DR.ZEYNEP KUBAN	Kabul	[Signature]
YRD.DOÇ.DR.TARKAN OKÇUOĞLU	Kabulü	[Signature]

ÖZ

İstanbul, Adalar İlçesi'nde Büyükkada'nın 1,4 mil güneyinde bulunan ve yerleşime açık olmayan Tavşanadası'nda Orta Bizans dönemine tarihlendirilen bir manastır kalıntısı bulunmaktadır. Söz konusu yapı ikonoklast dönemin sonunda yaşamış, imparatorluk soyundan gelen bir patrik olan Ignatios tarafından adalarda yaptırılan manastırlardan biridir. Bu manastırlar arasında kilisesi kısmen de olsa günümüze ulaşabilmiş tek örnek olmasının yanı sıra ikonoklast dönem sonundan bugüne gelebilmiş örneklerin de kısıtlı olması dolayısıyla önem teşkil etmektedir. Üstyapıları günümüze ulaşamamış olan manastıra ait, kilise altyapısı ve bu altyapı çevresinde konumlanmış çeşitli mekanlara ilişkin temel seviyesinde duvarlar mevcuttur.

Hakkında daha önce herhangi bir detaylı akademik çalışma bulunmayan yapı hem doğa koşulları hem de kaçak kazı yapan kişiler tarafından tahribata uğratılmaktadır. Bu olumsuz koşullardan ötürü belgelenmeksizin kaybolma riskine sahip olan yapının mevcut halinin belgelenmesinin önemi de bu çalışma dahilinde göz önünde tutulmuştur. Böylelikle yapı hakkında literatür taranarak çok kısıtlı da olsa ulaşılabilen bilgiler, alanda yapılan çalışmalar ve yüzey bulgularıyla birleştirilerek mimari bir değerlendirme ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu sayede Bizans mimari tarihinde az bilinen bir döneme ait bir yapı belgelenerek aydınlatılmaya çalışılmıştır.

ABSTRACT

There are monastery ruins dating to the Middle Byzantine period on Tavsanadası, a secluded island located 1.4 miles south of Buyukada in the Adalar district of Istanbul. The subject structure is one of the monasteries built on the Princes' Islands by the Patriarch Ignatios who is a descendant of the empire and lived during the end of the Iconoclast period. Given the fact that the church ruins are the only remaining sample among those monasteries' churches and that the preserved examples of the end of the Iconoclast period is scarce, the ruins have a significant importance. Although the upper structure of the monastery has been scattered, its church's ground floor and several walls belonging to different places within the monastery still remain today.

Both the nature itself and various illegal excavations have been damaging this historical structure in which no academic research has ever been performed in-depth. Due to those unfavorable circumstances, documentation of the structure's current condition is considered very vital by this study since there is a high possibility that it may vanish before getting documented. In this case, the information gathered by examining the pertinent literature, which is extremely limited, the field studies, and the archaeological surface findings are all combined in order to achieve an architectural assessment of the structure. By doing so, this study strives to shed light on this structure which belongs to an unfamiliar period of the Byzantine architecture.

ÖNSÖZ

Tavşanadası’nda bulunan manastır kalıntılarını ilk olarak 2008 yılında, Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri – TAY Projesi tarafından düzenlenen “Bizans Marmara TAY Keşif Gezisi (TAYEx) 2008” arazi çalışmalarına ekip üyesi olarak katıldığım da ziyaret etmişim. Bölgenin İstanbul’a bu kadar yakın bir konumda olup da bu denli ıssız ve şehirleşme açısından bakir oluşu ilgimi çekmişti. İstanbul Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü’nden Dr. Ayça Tiryaki’nin de önerisiyle hakkında daha önce akademik bir çalışma bulunmayan bu yapıyı yüksek lisans tez konusu olarak seçmeye karar verdim.

Öncelikle tez çalışmam sırasında bilimsel yardımlarını esirgemeyip bana destek olan tez danışmanım Prof. Dr. Engin Akyürek’e teşekkür borçluyum. Her türlü manevi destek ve yönlendirmeleri için; İstanbul Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü’nden Prof. Dr. Baha Tanman, Dr. Ayça Tiryaki ve Dr. Özgü Çömezoğlu’na, TAY Projesi koordinatörü Oğuz Tanındı’ya, sanat tarihçisi Ayşe Bayvas’a, çizimleri gerçekleştiren yüksek mimarlar Onur Karahan, Ahmet Mutlu ve İsmail Erdem Ufuk’a, arkadaşlarım Efe Göynügüzel, İrem Gür, Kirkor İncidüzen ve Meltem Maralcan’a ve çalışmam esnasında beni maddi ve manevi olarak destekleyen aileme teşekkür ederim¹.

¹ Bu çalışma İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) tarafından “6655” proje numarası ve “İstanbul Tavşanadası’ndaki Ortaçağ Bizans Manastırı” proje adıyla, maddi olarak desteklenmiştir.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
HARİTA VE PLAN LİSTESİ	viii
RESİM LİSTESİ	ix
1. GİRİŞ	1
1.1 Çalışmanın Amacı.....	1
1.2 Çalışmanın Kapsam ve Yöntemi.....	1
2. BÖLGENİN COĞRAFYASI ve TARİHİ	3
2.1 İstanbul Adaları'nın Coğrafyası.....	3
2.2 İstanbul Adaları'nın Bizans Dönemi Tarihi.....	4
2.3 Tavşanadası'nın Coğrafyası.....	6
2.4 Tavşanadası'nın Bizans Dönemi Tarihi	6
3. BİZANS DÖNEMİNDE MANASTIRCILIK	8
4. YAPININ BANİSİ PATRİK İGNATİOS.....	11
4.1 Patrik Ignatios'un Hayatı	11
4.2 Ignatios Tarafından Yaptırılan Diğer Manastırlar.....	14
5. TAVŞANADASI MANASTIRI	15
5.1 Konumu ve Genel Durumu	15
5.2 Tarihçesi.....	16
5.3 Araştırma Tarihçesi.....	17
5.4 Mimarisi	18

5.4.1 Sınırları.....	18
5.4.2 Kilise	20
5.4.2.1 Üst Yapı	20
5.4.2.2 Alt Yapı.....	22
5.4.2.3 Duvar Tekniği ve Örtü Sistemi	27
5.4.3 Çevre Yapılar	29
5.4.3.1 Güney Mekan.....	29
5.4.3.2 Kuzeybatı Mekan	30
5.4.3.3 Kuzey Yarım Tonoğlu Mekan	30
6. YÜZEY BULUNTULARI.....	32
7. DEĞERLENDİRME.....	35
7.1 Kilise	35
7.2 Çevre Yapılar	36
7.3 Yapının Yok Oluşuna Dair.....	37
SONUÇ	49
KAYNAKLAR	40
HARİTA, PLAN VE RESİMLER	45

HARİTA VE PLAN LİSTESİ

Harita 1 – İstanbul’un Anadolu Yakası ve Adalar’da Bizans yerleşimleri.....	45
Harita 2 – İstanbul Adaları’nın 1887 yılına ait haritası.....	46
Harita 3 – İstanbul Adaları’nın 1910/11 yıllarına ait haritası.	47
Plan 1 – Manastırın adadaki konumu (1/1500 topografik).	48
Plan 2 – Manastırın vaziyet planı (1/200 topografik).	49
Plan 3 – Kilise üstyapı ve çevre duvarları.....	50
Plan 4 – Kilise altyapı planı (ölçülü).....	51
Plan 5 – Kilise altyapı planı (sadeleştirilmiş).	52
Plan 6 – Kilise altyapı 1-1 kesiti.	53
Plan 7 – Kilise altyapı 2-2 kesiti.	54
Plan 8 – Kilise altyapı 3-3 kesiti.	55
Plan 9 – Kilise altyapı 4-4 kesiti.	56

RESİM LİSTESİ

Resim 1 – Tavşanadası’nın uydudan görünüşü.....	57
Resim 2 – Tavşanadası’na kuzeydoğudan bakış.....	58
Resim 3 – Manastırının bulunduğu deniz fenerinin altındaki ağaçlık bölgeye bakış.	58
Resim 4 – Adanın doğuya bakan küçük koyu, doğudan görünüm.	59
Resim 5 – Adanın doğuya bakan küçük koyu, üstten görünüm (TAY Projesi Fotoğraf Arşivi 2008).	59
Resim 6 – Kilise altyapısının bitki örtüsü ile kaplanmış durumu.	60
Resim 7 – Kilise altyapısının üzerindeki bitki örtüsü kurumuş durumu.....	60
Resim 8 – Kilise altyapısının güneyden görünümü (Millas, t.y, s. 502).....	61
Resim 9 – Kilisenin çevresinde temel seviyesinde duvarlar.....	61
Resim 10 – Kilisenin çevresinde temel seviyesinde duvarlar.....	62
Resim 11 – Doğudaki yamaçta görülen mimari öğeler.....	62
Resim 12 – Doğudaki yamaçta görülen mimari öğeler.	63
Resim 13 – Manastırın çevresine yayılmış küçük mimari öğeler.	63
Resim 14 – Manastırın çevresine yayılmış küçük mimari öğeler.	64
Resim 15 – Kilise altyapısının içinden tahribat örneği..	64
Resim 16 – Kilise altyapısının içinden tahribat örneği.	65
Resim 17 – Kilisenin ortasında bulunan ağaçlar.....	65
Resim 18 – Kilise altyapısında tuğlaya kazınmış 1720 tarihi.	66
Resim 19 –Manastırın bulunduğu alana çıkılırken karşılaşılan kaya sırası.	66
Resim 20 – Adanın doğusundaki koyda kaçak kazılarla ortaya çıkarılmış duvar.	67
Resim 21 – Adanın doğusundaki koyda kaçak kazılarla ortaya çıkarılmış duvar.	67
Resim 22 – Doğudaki yamaçta görülen mimari öğeler.....	68

Resim 23 – Manastırın çevresine yayılmış küçük mimari öğeler.	68
Resim 24 – Kilise üst yapısına ait duvar, kuzeydoğudan görünüm.	69
Resim 25 – Apsis, güneyden görünüm.	69
Resim 26 – Apsis, kuzeyden görünüm.....	70
Resim 27 – Apsis, güneybatıdan görünüm.	70
Resim 28 – Kilisenin batı yönünde arazi eğimi ve toprak dolgu.	71
Resim 29 – Batı yönünde apsisten en uzakta tespit edilen duvar, kuzeybatıdan görünüm.	72
Resim 30 – Kilisenin naosunda çöküntü, yukarıdan görünüm.	72
Resim 31 – Kilisenin naosunda çöküntü, aşağıdan görünüm.	73
Resim 32 – Alt yapıda in situ olarak tespit edilen mermer zemin kaplama levhası parçası.	73
Resim 33 – Kilisenin batısındaki üç duvar parçasından en güneyde olan, kuzeydoğudan görünüm.....	74
Resim 34 – Kilisenin batısındaki üç duvar parçasından en güneyde olan, kuzeyden görünüm.	74
Resim 35 – Kilisenin batısındaki üç duvar parçasından ortada olanı, doğudan görünüm.	75
Resim 36 – Kilisenin batısındaki üç duvar parçasından ortada olanı, kuzeybatıdan görünüm.	75
Resim 37 – Kilisenin batısındaki üç duvar parçasından ortada olanı, güneybatıdan görünüm.	76
Resim 38 – Kilise alt yapısı, güneybatıdan apseye bakış.....	77
Resim 39 – Kilise alt yapısı, apsisten yapıya bakış.	77
Resim 40 – Kilise alt yapısı girişi, güneydoğudan görünüm.	78

Resim 41 – Kilise alt yapısı girişi, güney güneydoğudan görünüm.	78
Resim 42 – Kilise alt yapısı girişi, batı yöndeki duvar.	79
Resim 43 – Kilise alt yapısı girişi, tonoz örtü.	80
Resim 44 – Kilise alt yapısı girişi, ve yanındaki tonozlu mekan, güneyden görünüm.	80
Resim 45 – Kilise alt yapısı girişi, ve yanındaki tonozlu mekan, güneyden görünüm.	81
Resim 46 – Kilise alt yapısı girişinin yanındaki tonozlu mekan.	81
Resim 47 – Kilise alt yapısı girişinin yanındaki tonozlu mekan.	82
Resim 48 – Apsis nişinin sağında onarım görmüş kısım (Millas, t.y.).	83
Resim 49 – Apsis nişinin sağında onarım görmüş kısım.	83
Resim 50 – Alt yapıda in situ olarak tespit edilen mermer zemin kaplama levhası parçasının yeri.	84
Resim 51 – Alt yapı girişi.	84
Resim 52 – Güney duvar ve balık sırtı bezeme, kuzeydoğudan görünüm (TAY Projesi Fotoğraf Arşivi 2008).	85
Resim 53 – Güney duvar ve balık sırtı bezeme, kuzeybatıdan görünüm.	85
Resim 54 – Güney duvardaki balık sırtı bezeme.	86
Resim 55 – Güney duvardaki balık sırtı bezeme.	86
Resim 56 – Güney duvarda, balık sırtı bezemenin altındaki tahribat.	87
Resim 57 – Batı duvarı, doğu kuzeydoğudan görünüm.	88
Resim 58 – Batı duvarı, 1999 yılındaki görünüşüne ait çizim (Özbayoğlu, 2001).	88
Resim 59 – Batı duvarındaki nişin içinde toprak dolgu.	89
Resim 60 – Batı duvarındaki nişin üzerindeki çöküntü, üstten görünüm.	89
Resim 61 – Batı duvarındaki niş kemerinin sol kısmında tahribat.	90
Resim 62 – Kuzey duvarındaki niş.	90
Resim 63 – Kuzey duvarındaki niş.	91

Resim 64 – Kuzey duvarındaki niş ve arkasındaki çöküntü.	91
Resim 65 – Kuzey duvardaki kısmen tahrip edilmiş balık sırtı bezeme.	92
Resim 66 – Kuzey duvardaki kısmen tahrip edilmiş balık sırtı bezeme.	92
Resim 67 – Kuzey duvarda hatıl deliği.	93
Resim 68 – Kuzey duvarda hatıl deliği.	93
Resim 69 – Güney duvarda hatıl deliği.	94
Resim 70 – Apsis nişi.	94
Resim 71 – Apsis nişi.	95
Resim 72 – Apsis nişi ve üst yapının ana apsis temeli.	96
Resim 73 – Apsis nişi üzerinde çöküntü.	97
Resim 74 – Apsis yarım kubbesinde tuğla haç bezemesi.	98
Resim 75 – Apsis yarım kubbesinde tuğla haç bezemesi.	98
Resim 76 – Apsis yarım kubbesindeki tuğla haç bezemesinin konturu.	99
Resim 77 – Kuzey duvar ile apsis yarım yuvarlağı arasındaki üçgen geçiş örgüsü.	99
Resim 78 – Kuzey duvar ile apsis yarım yuvarlağı arasındaki üçgen geçiş örgüsü.	100
Resim 79 – Kuzey duvar ile apsis yarım yuvarlağı arasındaki üçgen geçiş örgüsü.	101
Resim 80 – Kuzey duvar ile apsis yarım yuvarlağı arasındaki üçgen geçiş örgüsü, apsis nişine yaslanan yarım kemer.	102
Resim 81 – Kuzey duvar ile apsis yarım yuvarlağı arasındaki üçgen geçiş örgüsü, apsis kemerine yaslanan yarım kemer.	103
Resim 82 – Apsis nişinin güney yönünde yıkılmış üçgen örgünün varlığını gösteren yarım kemer başlangıcı.	104
Resim 83 – Apsis nişinin güney yönünde yıkılmış üçgen örgünün varlığını gösteren yarım kemer başlangıcı.	104
Resim 84 – Çizgisel bezemeli, kırmızı fresko izleri.	105

Resim 85 – Çizgisel bezemeli, kırmızı fresko izleri.	105
Resim 86 – Çizgisel bezemeli, kırmızı fresko izleri.	106
Resim 87 – Kuzey duvardaki niş ile apsis kemeri arasında fresko izi.	106
Resim 88 – Kalın pembe sıva tabakası.	107
Resim 89 – Çizgisel bezemeli, kırmızı fresko ile kalın pembe sıva tabakası.	107
Resim 90 – Çizgisel bezemeli, kırmızı fresko ile kalın pembe sıva tabakası.	108
Resim 91 – Çizgisel bezemeli, kırmızı fresko ile kalın pembe sıva tabakası.	108
Resim 92 – Güney duvarda tuğlaya kazınmış 1720 tarihi ve stilize haç motifleri (?).	109
Resim 93 – Altyapıyı örten tonoz sistemi.	109
Resim 94 – Altyapıyı örten tonoz sistemi.	110
Resim 95 – Altyapıyı örten tonoz sistemi ortasında kare açıklık.	110
Resim 96 – Tonoz ve apsis kemeri.	111
Resim 97 – Apsis kemeri ve apsis yarım kubbesi.	111
Resim 98 – Güney mekan, kuzeydoğudan görünüm.	112
Resim 99 – Güney mekan ile kilise arasındaki duvar, kuzeybatıdan görünüm.	113
Resim 100 – Kuzeybatı mekan, batıdan görünüm.	114
Resim 101 – Kuzeybatı mekan detay, batıdan görünüm.	114
Resim 102 – Kuzeybatı mekana bitişik moloz örgülü ve sıvalı duvar, kuzeybatıdan Görünüm (TAY Projesi Fotoğraf Arşivi 2008).	115
Resim 103 – Kuzey yarım tonozlu mekan, batıdan görünüm.	115
Resim 104 – Adanın doğusundaki koyda bulunan Osmanlı dönemi yapı kalıntısı.	116
Resim 105 – Manastıra ait tuğlalar.	116
Resim 106 – Kaçak kazılarla üzerine toprak yığılmış mermer blok.	117
Resim 107 – Kaçak kazılarla üzerine toprak yığılmış mermer blok, detay.	117
Resim 108 – Mermer konsol.	118

Resim 109 – Mermer konsol.....	118
Resim 110 – Mermer konsol.....	119
Resim 111 – Mermer mimari parça.	119
Resim 112 – Mermer mimari parça, üst yüz.....	120
Resim 113 – Mermer mimari parça, alt yüz.....	120
Resim 114 – Mermer mimari parça, köşe.	121
Resim 115 – Mermer mimari parça.	121
Resim 116 – Matkap delikli, profilli parça.	122
Resim 117 – Matkap delikli, profilli parça.	123
Resim 118 – Matkap delikli, profilli parça.	123
Resim 119 – Matkap delikli, profilli parça, matkap deliği.	124
Resim 120 – Matkap delikli, profilli parça, arka yüz.....	124
Resim 121 – Altıgen opus sectile parçası, üst yüz.	125
Resim 122 – Altıgen opus sectile parçası, alt yüz.....	125
Resim 123 – Üçgen opus sectile parçası, üst yüz.....	126
Resim 124 – Üçgen opus sectile parçası, alt yüz.	126
Resim 125 – Mermer çerçeve parçaları.	127
Resim 126 – Mermer çerçeve parçaları, sıvalı yüzler.....	127
Resim 127 – Mermer çerçeve parçası, kesit görünüşü.....	128
Resim 128 – Mermer kaplama levhası.....	128
Resim 129 – Mermer kaplama levhası.....	129
Resim 130 – Mermer kaplama levhası.....	129
Resim 131 – Mermer kaplama levhası.....	130
Resim 132 – Mermer kaplama levhası.....	130
Resim 133 – Mermer kaplama levhası.....	131

Resim 134 – Mavi freskolu sıva parçası.	131
Resim 135 – Mavi freskolu sıva parçası.	132
Resim 136 – Mavi freskolu sıva parçası.	132
Resim 137 – Yeşil sırlı seramik parçası.	133
Resim 138 – Seramik kulp parçası.	133
Resim 139 – Seramik kulp parçaları.	134
Resim 140 – Seramik kulp parçası.	135
Resim 141 – Seramik kulp parçası.	135
Resim 142 – Pencere camı parçaları.	136
Resim 143 – Pencere camı parçaları.	136
Resim 144 – Damgalı tuğla parçası (Millas, t.y.).	137
Resim 145 – Adanın doğusundaki koyda manastırın mimari parçalarıyla yapılmış Osmanlı dönemi yapısı (Millas, t.y.).	138
Resim 146 – Kilise altyapısının 1962’de yayınlanmış fotoğrafı (Erdenen, 1962).	138
Resim 147 – Ayasofya’nın kuzey tympanum duvarında “Genç Ignatios” mozaïği (Detorakis, t.y.).	139
Resim 148 – Ayasofya’nın kuzey tympanum duvarında “Genç Ignatios” mozaïğinin Fossatiler tarafından gerçekleştirilen çizimi (Detorakis, t.y.).	140
Resim 149 – Ayasofya’nın kuzey tympanum duvarında “Genç Ignatios” mozaïğinin konumu (Detorakis, t.y.).	141
Resim 150 – Madrid Milli Kütüphanesi’nde bulunan Ioannes Skylitzes’in elyazması vakayinamesinden Ignatios ile ilgili tasvir (Scylitzae, 2000, no. f76).	142
Resim 151 – Madrid Milli Kütüphanesi’nde bulunan Ioannes Skylitzes’in elyazması vakayinamesinden Ignatios ile ilgili tasvir (Scylitzae, 2000, no. f76).	142

1. GİRİŞ

1.1 Çalışmanın Amacı

İstanbul, Adalar İlçesi'nde Büyükkada'nın güneyindeki Tavşanadası üzerinde bulunan manastır bugüne kadar herhangi bir akademik çalışmaya konu olmamıştır. Üzerinde yerleşim bulunmayan adada kaderine terk edilmiş durumdaki manastır kalıntısı günden güne hem doğa hem de kaçak kazı yapan defineciler tarafından tahrip edilmekte ve giderek yok olmaktadır. Bu tezde, yapıyı mevcut durumuyla belgelemek ve literatüre kazandırmak amaçlanmıştır.

1.2 Çalışmanın Kapsam ve Yöntemi

Tezin kapsamı, üzerinde çalışılan yapının mevcut durumunun ayrıntılı şekilde belgelenmesi ve kütüphane çalışması sırasında ulaşılan çok kısıtlı kaynaklardan elde edilen bilgiler ile birleştirilerek mimari bir değerlendirmeye ulaşmayı içermektedir.

Kütüphane çalışması; İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi, Alman Arkeoloji Enstitüsü, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı ve İSAM Kütüphanesi'nde gerçekleştirilmiş, ayrıca internet üzerinden de araştırmalar yapılmıştır. Konuya ilişkin pek çok kaynağa ulaşılabileceği düşünülerek İstanbul Fener Rum Patrikhanesi Kütüphanesi'nden yararlanmak için izin başvurusunda bulunulmuş ancak gerekli izin verilmediğinden söz konusu kütüphanede araştırma yapılması mümkün olmamıştır.

Kütüphane çalışmalarında yapıya ait kapsamlı bilgi verecek nitelikte özgün belgeye ulaşılamamıştır. Bu yüzden ancak genel kaynaklardan yararlanılmıştır.

Yapının plan ve rölöve çizimleri için 12.06.2010 ve 04.07.2010 tarihlerinde olmak üzere adada toplam 5 kişilik bir ekiple çalışılmıştır. Rölövenin hazırlanması aşamasına plan, kesit ve görünüş krokilerinin hazırlanması ve fotoğraf çekimi ile başlanmıştır. Plan, kesit ve cephe ölçümleri Leica TPS 805 Ultra Power marka total

station ile yapılmıştır. Adanın topografik haritası İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı, Harita Müdürlüğü’nden elde edilmiş olup 1/1000 ölçekli 3 paftadan oluşmaktadır. Yapılan çalışmaların maddi desteği İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Projeleri Birimi (BAP) tarafından sağlanmış olup “İstanbul Tavşanadası’ndaki Ortaçağ Bizans Manastırı” proje ismi ve “6655” proje numarası ile gerçekleştirilmiştir.

2. BÖLGENİN COĞRAFYASI ve TARİHİ

2.1 İstanbul Adaları'nın Coğrafyası

Adalar, İstanbul il sınırları içinde, Marmara Denizi'nin kuzeydoğusunda, kıyıdan 4-8 km uzaklıkta bulunan 9 adadan oluşmaktadır. İstanbul'un Anadolu yakasında Bostancı'dan Kartal'a kadar uzanan kıyı boyunca sıralanmışlardır¹. Bu sıralanma batıdan doğuya doğru Sivriada, Yassıada, Kınalıada, Burgazada, Kaşıkadası, Heybeliada, Büyükada, Tavşanadası ve Sedefadası şeklindedir (Harita 1).

Adalar jeolojik bir çöküntü sonucunda Kocaeli yarımadasından kopmuş toprak parçalarıdır. Trakya, Kocaeli pennepleninin (aşınım yüzeyi) yer yer açılıp yükselmesi ve güney bölümünün deniz suları altında kalması sonucunda bu penneplenin üzerinde yükselen kuvarsit monadokslar adaları meydana getirmiştir. Adalar, İstanbul ve çevresi gibi Devonien devri yapısıdır, ancak çevreden farklı olarak adalarda fosil bulunamamıştır².

Adaların hemen hemen tümü kuvarsitlerden ve silisli kum taşlarından meydana gelmiştir. İklimin etkisiyle bu taşlar çözülerek dağılır ve toprağa karışır. Toprak ise silis, alüminyum sesquioxid ve demir oksidinden oluştuğundan kırmızı bir renge sahiptir³. Adalarda (Heybeliada'nın eski ismi olan Halki adının da verilmesine sebep olan) bakır madeni, demir ve boraks bulunmaktadır.

Adalarda, Akdeniz ikliminin kısmen bozulmuş bir şekli olan Marmara iklimi hakimdir. Yazlar az yağışlı ve sıcak, kışlar soğuk ve yağışlı geçer. Sıcaklık ortalaması 13,9 derecedir. Yağışlı günler ortalaması senede 120 gündür⁴.

Bitki örtüsü adalar arasında farklılık göstermeyip aynı yeşil örtü karakterindedir. Akdeniz ikliminin tipik bitki türü olan makiler ve çeşitli cinslerde çamlar adaların

¹ P. Tuğlacı, **Tarih Boyunca İstanbul Adaları**, C.1, İstanbul, Say Yayınları, 1995, s. 1.

² O. Erdenen, **İstanbul Adaları**, İstanbul, Belediye Matbaası, 1962, s. 40.

³ P. Tuğlacı, **a.g.e.**, s. 1-2.

⁴ **A.e.**

bitki örtüsünü oluşturan iki önemli gruptur. Hayvancılık olarak arıcılık ve balıkçılık gelişmiştir. Özellikle adalar çevresi balık ve su ürünlerinin Marmara Denizi içinde zengin çeşitte bulunduğu bir bölgedir⁵.

2.2 İstanbul Adaları'nın Bizans Dönemi Tarihi

Adalar tarih içerisinde pek çok farklı isimle anılmıştır. Eski Yunanlılarca “Demonisi / Dimonisi / Demonisia / Daimonissi” (Cin Adaları), Antemidoros tarafından “Pitiusa” (Çamlı Ada), Plinius tarafından “Propontidas” (Marmara Adaları), Bizanslılarca “Papadonissa” (Keşiş Adaları), Avrupalılarca “Les iles des Princes / Princes’ Islands” (Prens Adaları), Türklerce “Kızıl Adalar”, Thomas Alsom tarafından “Demonisca” (Ruh Adaları), Hammer tarafından “Iles des Saints” (Evliya Adaları), Dethier tarafından “Keşiş Adaları”, Aristoteles tarafından “Halkedon-Kadıköy Adaları”, Skarlatos Vizantios tarafından ise “Bahtiyar Adaları” adlarıyla anılmışlardır^{6 7}.

Bizans öncesinde de adalardan çeşitli kaynaklarda bahsedilmektedir, ancak adalar asıl önemlerini Bizans Dönemi’nden itibaren kazanmışlardır. İstanbul’un 330 yılında başkent oluşunu takiben, adalar ulaşımı güç konumları itibariyle sürgün ve manastırlar bölgesi olarak kullanılmaya başlanmıştır, burada Roma tapınakları bulunduğu, manastırların da bu tapınakların üzerine kurulduğu bölgeye ait Bizans kaynaklı ilk bilgilerdir⁸.

567’de İmparator II. Iustinos’un Büyükkada’da bir saray yaptırmasıyla adaların önemi daha da artmaya başlar. Orta Bizans Dönemi’ne yaklaşıldığında, özellikle 8. yy ve sonrasında adalar artık imparatorların, onların soyundan gelen kişilerin, gözden

⁵ A.e., s. 4.

⁶ A.e., s. 19.

⁷ O. Erdenen, a.g.e., s. 49.

⁸ İstanbul Ansiklopedisi (yazar belirsiz), “Adalar”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.1, İstanbul, Tarih Vakfı, 1993, s. 68.

düşmüş asker ve din adamlarının çile dolu sürgün hayatlarını yaşadıkları bir yerdir. VI. Konstantinos'un annesi İmparatoriçe Eirene, iktidar mücadelesi sonucu oğlunu ve torunu Efronisi'yi adalara sürgün etmiş, daha sonrasında darbe ile tahttan indirilip kendisi de adalara hapsedilmiştir. Adaların diğer önemli sürgünleri: Aziz Teodoros, İmparatoriçe Teodosia ve oğlu Vasilios, ünlü din adamı Metodios, Patrik Ignatios, Gibon ve Nikeforigis gibi saray ileri gelenleri, İmparatoriçe Zoe, İmparatoriçe Anna Komnena ve İmparator Romanos Diogenes'tir⁹.

Bizans Dönemi'nde adalarda manastırların dışında, balıkçı köyleri, tarlalar ve üzüm bağları da bulunmaktaydı. 1204'te IV. Haçlı Seferi komutanı Enrico Dandolo "halkı, tarla ve sürü sahibi zengin insanlardır" diyerek ordusuna adaları yağmalatmıştır. Ayrıca korsan yağmaları da adalarda görülen olaylardır. 1453'te İstanbul kuşatması sırasında fetihten 42 gün önce adalar Osmanlı egemenliğine geçmiştir. Öncelikle manastırlar boşaltılmış ve Rum halk buralardan göçmüşse de sonraları patrikhaneye toprak kullanım ve mülkiyet hakları verilerek adalar eskiden olduğu gibi manastırların ağırlık taşıdığı köy yapılarına dönmüştür¹⁰.

Osmanlı Dönemi'nde adalarda ilk belediye örgütü 1868 yılında Yedinci Daire-i Belediye adıyla kurulmuştur. Cumhuriyet Dönemi'nde 1984'e kadar İstanbul Belediyesi'ne bağlı bir şube müdürlüğü iken bu tarihten sonra İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı bağımsız bir belediye olmuştur¹¹.

Günümüzde yerleşime açık olan dört büyük ada (Kınalıada, Burgazada, Heybeliada ve Büyükada) ile Sededefadası'na Sirkeci, Kabataş, Kadıköy, Bostancı, Kartal gibi merkezlerden sürekli deniz ulaşımı vardır. Tavşanadası ve Sivriada'da yerleşim bulunmamaktadır, Kaşıkadası özel mülkiyettir, Yassıada ise askeri amaçlarla kullanıldıktan sonra bir süre İstanbul Üniversitesi Su Ürünleri Fakültesi'ne tahsis edilmiş olup bugün kullanılmamaktadır.

⁹ A.e.

¹⁰ A.e., s.68-69.

¹¹ T. Gökçen, "Adalar İlçesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 1, İstanbul, Tarih Vakfı, 1993, s. 74.

2.3 Tavşanadası'nın Coğrafyası

Tavşanadası, Büyükada'nın 1,4 mil kadar güneyindedir¹². 330 m boyunda, 225 m genişliğinde olup, alanı 1.010 km²'dir¹³. İstanbul limanına 13,5 deniz mili (25 km) uzaklığıyla en uzakta bulunan adadır¹⁴. Ada yerleşime açık değildir (Resim 1-2).

2.4 Tavşanadası'nın Bizans Dönemi Tarihi

Adanın Bizans Dönemi'ndeki ismi neredeyse tüm kaynaklara göre yazım farklılıkları bulunmakla birlikte Iatros (Yatros / Hyatros)'dur.

Bizans sonrasında Rumlar tarafından adaya verilen isim olan Neandros (Niandros / Neiandros / Yandros) ismi “Yeni Andros” anlamına gelmektedir. Ege Denizi'ndeki adalardan biri olan Andros Adası'ndan göç ederek Heybeliada'ya yerleşen balıkçılar kendi adalarının ismini yaşatmak için adacığa bu ismi vermişlerdir¹⁵. Halen adalarda yerel olarak en sık kullanılan isim de “Niandros”tur. Türkler ise adaya Tavşanadası ismini vermişseler de Sedefadası'nın da kimi zaman bu isimle anılması nedeniyle karışıklık yaşanmış, resmi haritalara ise Balıkçı Adası ismiyle kayıt edilmiştir. Avrupalı gezgin veya haritacılar tarafından Rhodusse I, Rhobito gibi isimlerle de anılmıştır¹⁶.

Sedefadası ile Tavşanadası her iki adada da ada tavşanı bulunmasından ötürü isimlendirilirken sıklıkla birbirine karıştırılmıştır. Önceleri Sedefadası da Tavşanadası adıyla anılırken, özellikle Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren bugün

¹² N. Gülen, “Neandros Adası”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 6, İstanbul, Tarih Vakfı, 1993, s. 58.

¹³ P. Tuğlacı, **Tarih Boyunca İstanbul Adaları**, C.2, İstanbul, Pars Yayın, 1992, s. 441.

¹⁴ T. Gökçen, **a.g.e.**

¹⁵ N. Gülen, **a.g.e.**

¹⁶ P. Tuğlacı, **a.g.e.**

kullanılan ve adayı kaplayan Sedefotu adlı bitkiden gelen ismi yerleşmiştir¹⁷. Cumhuriyetten önce ise farklı isimlendirmeler görülmektedir, örneğin 1910/11 yıllarına ait Adalar Kazası haritasında Tavşanadası “Niandro” ismiyle kayıtlı iken Sedefadası “Tavşanadası” olarak kaydedilmiştir¹⁸ (Harita 3). Yine de cumhuriyet sonrası yapılan düzeltmelere rağmen kimi yayınlarda isim karışıklığının sürdüğü görülmektedir^{19 20} (Harita 1).

Adanın, burada bulunan ve konumuzu teşkil eden manastır inşa edilmeden önceki tarihiyle ilgili herhangi bir kayıt mevcut değildir. Manastır yapıldıktan sonra sürgün yeri olarak kullanılmıştır. İmparatoriçe Theodora’nın (842-856) oğlu olduğunu iddia eden Kebanos, VII. Mikhail devrinde Nikiforos, I. Nikiforos (802-815) tarafından cezalandırılan Studios Manastırı’nın başpapazı Theodosios’un amcası Platon Konstantinos’un sürdürdüğü Vasil Vardas, Bulgar prensi Magistras Pirusianos ile düello eden Vasilios Skliros buraya sürülmüş önemli kişilerdendir²¹.

11. yy’ın ikinci yarısından itibaren ise adada sistemli bir dini hayat başlar. Antakya Patriği Ioannis, Patrik Mikhail II. Kurkonas, Patrik Arsenios Aftarianos kendi istekleriyle Tavşanadası Manastırı’nda inzivaya çekilmiş kişilerdir. 1158 yılında I. Manuel Komnenos’un adalardaki manastırlar ile ilgili bir listesinde Tavşanadası’nın da ismi geçmektedir²².

Bu tarihten sonra adalar ile ilgili genel tarihsel kaynaklar devam ettiği halde Tavşanadası’ndan özel olarak bahsedilmemiştir.

¹⁷ O. Erdenen, **a.g.e.**, s. 37.

¹⁸ P. Tuğlacı, **Tarih Boyunca İstanbul Adaları**, C.1, İstanbul, Say Yayınları, 1995, s. 30.

¹⁹ E. Mamboury, **Les Iles des Princes**, İstanbul, Maarif Matbaası, 1943, s. 93.

²⁰ S.J.V. Ruggieri, **Byzantine Religious Architecture (582-867): Its History and Structural Elements**, Roma, Pont. Institutum Studiorum Orientium, 1991, s. 209.

²¹ P. Tuğlacı, **Tarih Boyunca İstanbul Adaları**, C.2, İstanbul, Pars Yayın, 1992, s. 441.

²² P. Tuğlacı, **A.e.**

3. BİZANS DÖNEMİNDE MANASTIRCILIK

Bizans döneminde manastırlar erken dönemden başlayarak ve özellikle Orta Bizans döneminde artık iyice oturmuş bir yapıya kavuşmuş önemli kurumlardır. Bizans halkının hatırı sayılır bir bölümü, gençliklerinde, ilerki yaşlarda ya da ölüm döşeğindeyken, öte dünyada selamete erme düşüncesiyle manastır yemini ederlerdi²³.

Manastır olgusunun temelinde dünyevi zevklerden uzaklaşıp inzivaya çekilmek, duyguların köreltilmesi, maddiyattan ve cinsellikten feragat etme, ihtiras duygularının yok edilerek kişinin kendini ibadete adanması yatar²⁴.

Manastırcılığın kökeni ise 3. yy'da Mısır'da ortaya çıkan manastır hareketine dayanmaktadır. Özellikle İmparator Decius (249-251) döneminde Hristiyanlara yapılan zulümden uzaklaşmak ve ibadetlerini rahatsız edilmeden yapabilmek için çölde inzivaya çekilen münzeviler manastır hareketlerini başlatmışlardır. Hristiyanlık öncesinde pagan münzevi topluluklar bulunduğu bilinmekteyse de Hristiyan münzevilerin bunlardan etkilendiğine dair kanıt yoktur²⁵.

İlk Hristiyan münzevi Tebli Paulos'tur, tarihi bir kişilik olarak varlığı şüpheli olsa da anlatıma göre 86 yıl boyunca çölde inzivada kalmış, burada daha sonra adını taşıyan bir manastır kurulmuştur. Ancak Paulos kendini izleyen müritlere sahip değildi. Bu yüzden kendini izleyen pek çok müridiyle birlikte çöle inzivaya çekilen Antonios (251-356) manastırcılığın kurucusu olarak kabul edilir²⁶.

²³ A. M. Talbot, "Bizans Manastır Sistemine Giriş", **Cogito**, S. 17, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1999, s. 161.

²⁴ M. Ahunbay, "Manastır", **Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi**, C.2, İstanbul, YEM Yayınları, 1997, s. 990.

²⁵ A. Tiryaki, "Kisleçukuru Manastırı: Antalya'nın Doyran Beldesi'nde Bir Ortaçağ Yapı Topluluğu", İstanbul, 2007, yayınlanmamış doktora tezi, s. 12-15.

²⁶ **A.e.**, s. 16-17.

Hristiyanlık üzerindeki baskıların azalmasıyla birlikte manastır yaşamının önemini kaybedeceği düşünülse de, tam tersi Hristiyanlığın kabulü ile manastırların sayısı artmıştır. İnançlarının artık yeterince sınanmadığını düşünen Hristiyanlar inzivaya çekilerek kendi sınavlarını oluşturluyorlardı²⁷.

Başlangıçta kurucu münzevinin hücresi merkez olmak üzere etrafında diğer hücrelerin konumlandığı manastırlar, geliştikçe merkezinde kilise olan bir yapıya dönüştü. Kilise ve yemekhaneden oluşan çekirdeğin etrafında şekillenen topluluklara manastırcılıkta lavra tipi örgütlenme denir. Bunlar daha az kişiden oluşan, kuralları çok katı olmayan, ibadetlerin daha bireysel yapıldığı manastırlardır. Münzeviler hayatlarını sürdürmek için hasırdan sepet örme, kitap kopyalama gibi çeşitli üretimlerde bulunurlardı. Yukarı Mısır'da ünlü bir münzevi olan Pakhomios (290-346) ise ortaya çıkardığı yeni manastır sistemi ile manastırcılığa asıl şeklini kazandırmıştır. 323 yılında terk edilmiş bir köyde manastırını kurmuş, müritlerini kapalı duvarlar arkasında bir ortak yaşam biçimine sokarak koinobion tipi manastır denen örgütlenmeyi kurmuştur. Lavra sisteminin aksine ibadet ve üretim bireysel değil, manastır yararına, ortak şekilde gerçekleştirilir ve herkesin el emeğine dayanan bir işi olmak zorundadır²⁸.

Kapadokya'da 4. yy ortalarında Aziz Basileios tarafından kurulan manastırlarda, kurallar oluşturulurken klasik gelenek ve inanç arasında bir sentez yaratılarak, yerel bir anlayış ortaya konmuştur. Bu sentez Bizans ilahiyatının sonrası için temel noktası oluşturacaktır²⁹. Anadolu'nun pek çok bölgesi gibi Konstantinopolis'te de koinobion tipi manastırcılık örgütlenmesinden kökenini alan bu anlayış benimsenmiştir³⁰.

Orta Bizans dönemine gelindiğinde artık manastırlar kuralları tamamen oturmuş ve iyi örgülenmiş kurumlardır. Manastırların kuruluş belgeleri olan typikon'lar manastırların idealleri ve gündelik yaşantıları hakkında bilgi edinebildiğimiz önemli

²⁷ A. M. Talbot, **a.g.e.**, s. 164.

²⁸ A. Tiriyaki, **a.g.e.**, s. 20-25.

²⁹ A. M. Talbot, **a.g.e.**, s. 166.

³⁰ M. Ahunbay, **a.g.e.**, s. 991.

belgeler olup, günümüze yaklaşık 50 manastırın tipikonu ulaşmış durumdadır, bu sayede manastır hayatı hakkında oldukça detaylı veriler elde edilmiştir³¹.

Orta Bizans döneminde adalarda da manastırcılık hareketleri gelişmiştir. Özellikle sürgün ve inzivaya çekilme yeri olarak kullanılan adalar İstanbul'un Osmanlılar tarafından fethedilmesine kadar manastır hayatının özüne uygun şekilde yaşanabildiği bir yerdi. Adalar zaten ulaşım zorluğuna sahip konumlarıyla dünyevi meselelerden uzaklaşmak isteyen din adamları için son derece uygun alanlardı, bu yüzden Bizans döneminde tüm adalarda en az bir manastır kurulmuştur.

Tavşanadası'nda bulunan manastırın banisi olan Patrik Ignatios, Kınalıada'da bulunan manastırda yetişmiş ve kendisi de adalarda manastırlar kurmuştur. Hatta görevinden alınıp sürgüne gönderildiğinde Sedefadası'nda kendi yaptırmış olduğu manastırda bir süre esir olarak tutulmuştur.

Tavşanadası'nda bulunan manastırda Bizans döneminin tipik manastır yapılanması olan ortada kilisenin bulunduğu ve kilise etrafında konumlanmış yapılardan oluşan yerleşim görülse de buradaki fark çevre duvarının olmayışındır. Dünyadan izole halde bulunan, ulaşımı zaten zor olan bir adada kurulduğundan dolayı bu manastır için çevre duvarı ihtiyacı hissedilmemiş olması normaldir.

³¹ A. M. Talbot, **a.g.e.**, s. 166.

4. YAPININ BANİSİ PATRİK IGNATIOS

4.1 Patrik Ignatios'un Hayatı

797 veya 798 yılında Konstantinopolis'te doğan³² ve gerçek ismi Niketas olan Ignatios'un hayatı ile ilgili bilgilerin büyük çoğunluğu Paphlagonia'lı Niketas'ın yazdığı *Vita Ignatii** adlı eserden öğrenilmektedir. Eser 908-910 yılları arasında yani Ignatios'un ölümünden yalnızca 30 yıl kadar sonra kaleme alındığı için önemli bir dönemsel kaynaktır³³. Ignatios, İmparator Mikhail I. Rangabe ve Prokopia'nın 5 çocuğundan biridir ve doğum ismi Niketas'tır. I. Mikhail Bulgaristan seferindeki yenilgisinin üzerine tahttan çekilmek durumunda kalınca yerine Ermeni V. Leon geçti (813) ve Mikhail'in oğullarını taht üzerinde hak iddia etmemeleri için hadım ettirip Kınalıada'da bulunan manastıra sürgüne yolladı³⁴. Niketas bu esareti esnasında dini hayatı gönüllü olarak benimsemiş, din adamı olmaya karar vermiş ve 14 yaşında Ignatios ismini almıştır³⁵.

Ignatios 43 yaşına geldiğinde imparatorluk tahtında genç ve deneyimsiz imparator III. Mikhail bulunuyordu. Mikhail'in annesi Theodora oğlunun naibi olarak yönetimde söz sahibi bir durumdaydı ve ikona-kırıcılık tartışmalarına da son vermişti. Methodius'un ölümüyle boşalan patriklik koltuğuna 847 yılında Ignatios seçildi. Ancak III. Mikhail'in amcası olan Bardas, genç ve sefahat düşkünü imparatoru avucunun içine alarak güçlenmişti. İmparator, Bardas'ın kışkırtmasıyla

³² A. Khazdan, "Ignatios", **The Oxford Dictionary of Byzantium**, Ed. A. Kazhdan et al, New York-Oxford, 1991, s. 983.

* Bu eser Ignatios'un hayatı hakkında önemli bir kaynak olmakla birlikte hiçbir dilde çevirisi henüz mevcut değildir. Ancak İngilizce'ye özet bir çeviri "Life of Ignatios the Patriarch" adıyla internette çevrimiçi olarak bulunabilmektedir (Bkz: Stephenson 2010).

³³ R.J.H. Jenkins, "A Note on Nicetas David Paphlago and the Vita Ignatii", **Dumbarton Oaks Papers**, Vol. 19, 1965, s. 244.

³⁴ G. Schlumberger, **İstanbul Adaları**, Çev. Naci Yüngül, İstanbul, Eminönü Halkevi Dil Tarih ve Edebiyat Şubesi, 1937, s.138.

³⁵ P. Stephenson, "Life of Ignatios the Patriarch", **Translated Excerpts from Byzantine Sources: The Imperial Centuries c. 700-1204**, (Çevrimiçi)
<http://homepage.mac.com/paulstephenson/ignatios.html>, 20 Eylül 2010.

annesi Theodora ve kızkardeşlerini manastıra sürgüne yolladı. Theodora'nın korumasından yoksun kalan Ignatios için de zor günler başlamıştır. Bardas ile Ignatios'un arasında meydana gelen sürtüşmeler sonucunda Bardas, imparatora Ignatios'un sürülmesi konusunda baskı yapmış, nihayetinde on yıldır patriklik makamında bulunan Ignatios 858 yılında görevi bırakmaya zorlanmıştır³⁶. Öncelikle Sedefadası'nda kendi yaptırmış olduğu manastıra, buradan da çeşitli başka yerlere sürülmüş, patrik makamına Photios getirilmiştir.

Yaklaşık on yıl süren sürgün dönemi boyunca Ignatios devamlı surette işkencelere maruz kaldı. Bir süre Sedafadası'nda kendi yaptırmış olduğu manastırda kapalı tutulan Ignatios daha sonra Yoros Kalesi'ne* nakledildi ve hapis hayatı bir süre burada devam etti³⁷. Buradan sonra da defalarca yeri değiştirilmiş, işkenceler sürekli olarak uygulanmaya devam etmiştir. Bu işkenceler sonucunda Ignatios'tan makamından feragat ettiğine dair zorla imza alınmıştır. Photios bu sayede imparatorun Ignatios'un gözleri oyulup eli kesilerek ebedi sürgüne gönderilmesi emrini vermesini sağlamak amacındaydı. Bu esnada Roma'da papalık makamında bulunan I. Nicolaus yaşanan bu olaylar sırasında Ignaios'un tarafını tutarak Photios'a karşı tavrını belirtmiş, bu tavrı ile tartışmalar daha da alevlenmiştir. Batı ve doğu kiliseleri arasında çekişmeler en yüksek noktasına ulaşmış, bunun sonucunda Konstinopolis'te 867 yılında imparatorun başkanlığında toplanan bir synod hem papayı hem de batı doktrinini aforoz ederek sapkın ilan etmiştir. Ancak yaşanan tüm bu gerilim aniden son bulacaktır. İmparator III. Mikhail'in yakın dostu olan "Makedonyalı" lakaplı Basileos imparator üzerinde en yoğun etkisi olan kişi haline gelmişti. Bardas'ı ortadan kaldırmakla işe başlayan Basileos, müşterek imparator tacı giydi, ancak III. Mikhail'in tavırlarının sürekli değişken olması sebebiyle onu da

³⁶ G. Schlumberger, **a.g.e.**, s. 143-144.

* Metinde "Yoros Kalesi" ismi açıkça geçmemekle birlikte "Hiereion burnunda bulunan, daha sonra Cenevizlilerce fethedilen ve Anadolukavağı üzerinde kalıntıları hala görülebilen Bizans şatosu" anlatımından bahsi geçen sürgün mekanının Yoros Kalesi olduğu anlaşılmaktadır.

³⁷ **A.e.**, s. 149.

ortadan kaldırmaya karar verdi ve 867 yılı sonbaharında Mikhail'i bir suikastla öldürerek tahta geçti.

Makedonyalı I. Basileios'un imparator olmasıyla Bizans tarihinde Makedonyalılar Dönemi olarak anılan dönem başlamıştır. Yeni imparator ilk olarak, patriklik makamı elinden haksızca alınmış olan Ignatios'u yeniden görevine getirdi ve bu kez Photios sürgüne yollandı (Ignatios'un ölümünden sonra Photios yeniden patrik seçilmiş ve görevini 9 yıl daha sürdürmüştür³⁸). On yıl daha patrik olarak görevini sürdürmüş olan Ignatios, 23 Ekim 877 tarihinde öldü. Kaynaklara göre önce Ayasofya'ya gömülmüş, daha sonra mezarı Boğaz yakınlarındaki Başmelek Mikhail'e adanmış bir kiliseye taşınmıştır³⁹. Bir kaynakta ise patriğin yaşamının son yıllarını Tavşanadası'nda geçirdiği, burada öldüğü ve gömüldüğü şeklinde bir bilgiye rastlanmışsa da⁴⁰ bu anlatım diğer kaynaklarla örtüşmemektedir.

2009 yılında Küçükalyalı'da bulunan ve yine Ignatios tarafından ömrünün son yıllarında yaptırılmış olan Satyros Manastırı'nda devam eden kazı çalışmaları sırasında patriğin mezarının bulunmuş olduğu Koç Üniversitesi öğretim görevlisi A. Ricci tarafından basına açıklanmıştır^{41 42}. Ancak bulgular hakkında detay açıklanmadığından ve bilimsel bir yayın yapılmadığından konu ile ilgili şimdilik bir şey söylenememektedir.

Ignatios ölümünün ardından azizlik mertebesine yükseltilmiş ve Ayasofya'nın kuzey tympanum duvarındaki nişlerden birine mozaik panosu yaptırılmıştır. Batı yöndeki ilk nişin içinde yer alan bu panoda "Genç Ignatios – ΙΓΝΑΤΙΟΣ Ο ΝΕΟΣ (Ignatios ho neos)" olarak adlandırılmıştır (Resim 147-149). Ayrıca Madrid Milli

³⁸ A. Khazdan, "Photios", **The Oxford Dictionary of Byzantium**, Ed. A. Kazhdan et al, New York-Oxford, 1991, s. 1667-1670.

³⁹ J.B. O'Connor, "Ignatius of Constantinople", **The Catholic Encyclopedia**, Ed. C.G. Herbermann et al, New York, The Encyclopedia Press Inc., 1913, s. 648.

⁴⁰ J. Freely, **The Princes' Isles**, İstanbul, Adalı Yayınları, 2005, s. 103.

⁴¹ Sabah Gazetesi, "Patriğin Antik Mezarı Gün Yüzüne Çıkıyor", **Sabah**, 12.12.2009, s. 24.

⁴² Haber Türk Gazetesi, "İslam Sarayı Ararken Patrik Mezarı Buldu", **Haber Türk**, 24.08.2009, s. 6.

Kütüphanesi'nde bulunan Ioannes Skylitzes'in elyazması vakayinamesinin minyatürlerinde de Ignatios ile ilgili iki tasvire yer verilmiştir. Bu tasvirlerden 'f 76' numaralı olanda Ignatios'un patriklik makamına ilk seçilişi, 'f76va' numaralı olanda ise Bardas'ın Ignatios'u V. Konstantinos'un mezarına hapsederek kapısına nöbetçiler koyması resmedilmiştir⁴³ (Resim 150-151).

4.2 Ignatios Tarafından Yaptırılan Diğer Manastırlar

İstanbul Adaları içinde Tavşanadası'ndan başka Sedefadası ve Yassıada'da da Ignatios tarafından manastırlar yapıldığı Paphlagonia'lı Niketas tarafından bildirilmektedir⁴⁴. Ancak bu manastırlardan günümüze çok az arkeolojik veri ulaşabilmiştir.

Ignatios'un Yassıada'da yaptırdığı manastırdan, Bizans döneminde zindan olarak kullanılmış bir alt yapı haricinde günümüze ulaşan kısım bulunmamaktadır. Ancak bu manastırın Sivaslı 40 Şehitler'e adanmış bir ana kilisesi ve bitişiğinde Meryem'e adanmış bir şapeli olduğu tarihi kaynaklardan bilinmektedir. Bu manastır 860 yılındaki Rus işgali sırasında tahrip edilmiştir⁴⁵.

Sedefadası'ndaki manastırda ise Ignatios sürgün yıllarının bir bölümünü geçirmiştir. Mimarisi hakkında bilgiye sahip olmadığımız bu manastırdan ise günümüze sadece denize yakın bir sarnıç kısmen gelebilmiştir.

Adalar haricinde bugün Küçükalya semtinde bulunan ve Başmelek Mikhail'e adandığı düşünülen Satyros Manastırı'nın da Ignatios'un yaşamının son yıllarında yaptırıldığı bilinmektedir.

⁴³ Y. Liakof, "Skylitzes'in Vakayinamesinin Minyatürleri", İstanbul, 1976, s. 97, yayınlanmamış lisans tezi (İstanbul Üniversitesi).

⁴⁴ J. Pargoire, **Les Monasteres de Saint Ignace**, Sofia, 1901, s. 2.

⁴⁵ J. Pargoire, **A.e.**, s.3.

5. TAVŞANADASI MANASTIRI

5.1 Konumu ve Genel Durumu

Tavşanadası manastırı, adanın ortasına yakın bir konumdadır (Plan 1-2). Adada bulunan deniz fenerinin yaklaşık 60 m doğusunda, adanın doğuya bakan küçük koyunun kuzeybatısındadır (Resim 3). Coğrafi konumu $+40^{\circ} 49' 12.48''$, $+29^{\circ} 6' 47.47''$ dir.

Adanın doğuya bakan küçük taşlık koyunda iskele bulunmadığından buraya ancak küçük bir tekne ile yanaşılabilir (Resim 4-5). Bu noktadan dik bir tırmanışla manastırın bulunduğu alana ulaşılır. Bu alan, doğu yönüne doğru eğimli bir yamaç ile batı yönde bir üst yükseklik kotunu ayıran doğal kaya sıralarının sınırladığı kuzey-güney doğrultulu uzanan doğal bir terastır. Bir üst yükseklik kotunda ise küçük bir deniz feneri bulunmaktadır. Denizden yüksekliği 25 m olan ve deniz haritalarında Fl(2)10s9M⁴⁶ şeklinde işaretlenen bu deniz fenerinin yapının apsisine uzaklığı 69 m'dir. Manastırın denizden yüksekliği ise 15 m'dir.

Ada tamamen yabani otlar ve çalılarla kaplı olduğundan manastırın yerini tespit etmek zaman zaman güç olabilmektedir. Yağışların arttığı dönemlerde mevsimlik bitkiler yapı kalıntılarını örtmekte, kurak dönemlerde ise bitkilerin azalmasıyla kalıntılar daha görünür olmaktadır (Resim 6-7).

Manastırdan günümüze sadece kilisenin altyapısı ve çevrede bazı duvarlar kalmıştır. Üst yapısı günümüze ulaşmamış olan kilisenin alt yapısı girişin bulunduğu güney yönden toprak üstünde görülebilmektedir (Resim 8). Çevredeki diğer mekanlar ise kısmen toprak ve bitki örtüsünün altında kalmış durumdadır ve bunlara ait duvar parçaları ancak kaçak kazılar sonucunda açılan çukur ve hendeklerden izlenebilmektedir (Resim 9-10).

Manastırı oluşturan yapı taşları arazide geniş denebilecek bir alana yayılmış durumdadırlar. Özellikle doğuda bulunan eğimli yamaçta dağılmış şekilde tuğla,

⁴⁶ R. Heikell, **Turkish Waters & Cyprus Pilot**, England, Imray Laurie Norie & Wilson Ltd, 1997, s.63.

moloz taş ve harç tabakaları gibi mimari öğeler görülmektedir (Resim 11). Tuğlaların aralarındaki harç tabakalarıyla birlikte bloklar halinde bir arada bulunduğu parçalar da mevcuttur (Resim 12).

Kırık tuğlalar, daha küçük moloz taşlar ve harç parçaları gibi daha küçük mimari öğeler ise manastırın tüm çevresine yayılmış durumda görülmektedirler (Resim 13). Bu parçaların normalde yıkıldıkları yerde, yani yapı izlerinin üzerlerinde bulunması gerekirken, yapıların etrafındaki bazı alanlarda yığınlar halinde toplanmış olmaları bu malzemelerin kasıtlı olarak mekanların üzerlerinden temizlenerek çevrede öbekler oluşturulduğu izlenimi vermektedir. Özellikle manastırın batı ve kuzey yönlerine doğru malzeme yığılı alanlar mevcuttur (Resim 14).

Kaçak kazıların yarattığı tahribat yapının geleceği için tehlike arz eden en önemli olumsuzluklardan biridir. Yapının her noktasında kaçak kazı çukurları görülmektedir ve yer yer duvarlar kırılarak tahrip edilmiştir (Resim 15-16). Yapı, adada yerleşim olmamasından dolayı şehirleşme tahribatından korunmuş olsa da, ıssızlığı sebebiyle yasa dışı kazıcıların hedefi halindedir. Tez çalışması süresince bölgeye değişik zamanlarda her gidildiğinde bu tahribatın artarak devam ettiği gözlenmiştir.

Yapı için tehlike oluşturan bir diğer tahribat ise doğa olaylarının –fay hattına yakın olması sebebiyle deprem başta olmak üzere- ve bitki örtüsünün yol açtığı tahribattır. Örneğin kilisenin naosunda kökleriyle yapıya büyük zarar veren bir incir ağacı bulunmaktadır (Resim 17).

5.2 Tarihçesi

Literatürde yapı ile ilgili kaynaklar ve bu kaynaklardan edindiğimiz bilgiler çok kısıtlı ve tekrarlayıcıdır. Manastırın Konstantinopolis Patriği Ignatios tarafından yaptırıldığı bilinmektedir⁴⁷. Patrik Ignatios 847-858 ile 867-877 tarihlerinde olmak üzere iki dönem patriklik makamında bulunmuş ve bu iki görev dönemi arasında

⁴⁷ J. Pargoire, **a.g.e.**, s. 7.

kalan on yıllık süreçteki hayatını sürgünde geçirmiştir⁴⁸. Yapının, Ignatios'un patrik olmadan önce yaptırıldığı bilinmektedir. Yani kesin tarihi belli olmamakla birlikte 847 yılından önce yaptırılmıştır⁴⁹. Ayrıca bu dönemlerde Ignatios'un Tavşanadası'ndan başka Yassıada'da ve Sedefadası'nda da manastırlar yaptırdığı kaydedilmiştir⁵⁰.

Manastır Vaftizci Yahya'ya adanmıştır. 1158 yılında I. Manuel Komnenos'un adalardaki manastırlar ile ilgili listesinde adanın ve manastırın ismi geçmektedir⁵¹. Bundan sonra herhangi bir tarihi kaynak bulunmadığından manastır hayatının en azından bu tarihe kadar sürdüğü varsayılır. Böylece manastırın yaklaşık 300 sene civarında varlığını sürdürdüğü ve daha sonra terk edildiği düşünülebilir. Yakın zamana kadar azizin yortu gününde Rum balıkçıların aileleriyle manastır kalıntısına gelerek burada ayin yaptıkları bilinmektedir⁵². Güvenilir bir kanıt olamamakla birlikte, eğer doğru olduğu kabul edilirse, alt yapıda bir tuğla üzerine kazınmış 1720 tarihi bu bilgiyi destekleyebilir (Resim 18).

5.3 Araştırma Tarihçesi

1997 - 1999 yılları arasında Prof. Dr. Erendiz Özbayoğlu tarafından adalarda gerçekleştirilen arkeolojik yüzey araştırması sırasında Tavşanadası da ziyaret edilmiştir. 18. Araştırma Sonuçları Toplantısı yayınında yapıya çok kısaca

⁴⁸ A. Khazdan, "Ignatios", **The Oxford Dictionary of Byzantium**, Ed. A. Kazhdan et al, New York-Oxford, 1991, s. 983-984.

⁴⁹ S.J.V. Ruggieri, **a.g.e.**, s. 209.

⁵⁰ J. Pargoire, **a.g.e.**, s.1-2.

⁵¹ A. Millas, **The Princes Islands: A Retrospective Journey**, Alimos, Genous Editions S.A., t.y., s. 496.

⁵² **A.e.**

değinilmiş, ve alt yapının bir iç çizimi ile birkaç fotoğrafı yayınlanmıştır⁵³. Ancak bu çalışmayla ilgili ayrıntılı bir sonuç yayını mevcut değildir.

2008 yılında Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri – TAY Projesi tarafından düzenlenen “Bizans Marmara TAY Keşif Gezisi (TAYEx) 2008” arazi çalışmaları sırasında bu satırların yazarının da içinde bulunduğu bir ekip Tavşanadası’nı ziyaret etmiş ve çalışmanın amacı dahilinde yapının mevcut durumunu fotoğraflayarak rapor tutmuştur. Bu bilgiler TAY Projesi’nin internet sitesinde yayınlanmaktadır⁵⁴.

Tavşanadası’da bu çalışmaların haricinde bilimsel bir araştırma gerçekleştirilmemiştir. Adanın tarihinden bahseden kaynaklar adalar hakkında yazılmış genel kaynaklardır ve bunların hiçbiri yapıdan mimari anlamda söz etmemektedir, en fazla burada bir manastır olduğu şeklinde notlar düşülmüş, bazı fotoğraflar yayınlanmışsa da ayrıntılı tanımlar mevcut değildir.

5.4 Mimarisi

5.4.1 Sınırları

Yapının döneminde kapsadığı sınırları kesin şekilde tespit etmek bu çalışmanın imkanları dahilinde mümkün olamamıştır. Adanın tümü araştırılmışsa da kilise yapısı ve çevresindeki birkaç mekanın haricinde mimari bir veriye ulaşılamamıştır. Adanın doğusundaki küçük koydan tırmanılırken basamak olarak değerlendirilebilecek birkaç ufak kaya parçası dikkat çekmişse de bunların kesin şekilde basamak olarak adlandırılması zordur (Resim 19). Yapı çevresinde normalde bir manastırda olması beklenebilecek bir çevre duvarı da tespit edilememiştir. Ancak manastırın ulaşılması zaten güç olan uzak bir adada kurulmuş olmasından dolayı çevre duvarının

⁵³ E. Özbayoğlu, “Burgazada, Sedefadası, Kaşıkada, Tavşanadası”, **18. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, C.1, Ankara, Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, 2001, s. 115-126.

⁵⁴ TAY Projesi, (çevrimiçi)
[http://www.tayproject.org/TAYBizansMar.fm\\$Retrieve?YerlesmeNo=20376&html=bizansdetail.html&layout=web](http://www.tayproject.org/TAYBizansMar.fm$Retrieve?YerlesmeNo=20376&html=bizansdetail.html&layout=web), 20 Eylül 2010.

bulunmayışı normal karşılanabilir. Diğer küçük adalardaki manastırlar için de aynı şey söz konusu olduğundan* Tavşanadası'ndaki manastırın da çevre duvarı bulunmaması mümkündür.

30.11.2009 tarihinde bölgeye tez çalışması amaçlı ilk ziyarette doğuya bakan küçük koyda herhangi bir duvar tespit edilmemişken 12.06.2010 tarihindeki ziyarette yeni açılmış bir kaçak kazı çukurundan kısmen görülebilen bir duvar tespit edilmiştir (Resim 20). Yaklaşık 2.5 m'lik kısmı görülebilen, 90 derecelik bir açı yapan ve toprağın altına doğru devam eden bu duvar moloz taşların üst üste konulmasıyla harçsız ve gayrı-muntazam olarak örülmüştür (Resim 21). Dönemi tam olarak tespit edilememekle birlikte bölgedeki Bizans dönemine ait duvar örgülerinin hiçbirisi ile uyuşmamaktadır ve olasılıkla ileride bölüm 7.3'de anlatılan Osmanlı dönemi yapısı ile alakalı bir duvar olabilir.

Çeşitli kaynaklarda adanın Bizans döneminde taşocağı olarak kullanıldığıyla ilgili bilgiler bulunsa da⁵⁵ günümüzde bu bilgiyi doğrulayacak arkeolojik bir veri saptanamamıştır. Bu yüzden bu bilgi doğruysa bile adanın hangi kısımlarının taş ocağı olarak kullanıldığı ve ocağın manastır ile yakınlık-uzaklık ilişkisi kurulamamaktadır.

Adadaki deniz feneri, manastırın bulunduğu terastan daha üst kotta yer almaktadır. Bu iki seviye arasında kilisenin batı duvarına paralel uzanan doğal bir kaya sırası görülmektedir. Bu kaya sırası manastırın batı yöndeki sınırlarını saptıyor olabilir, zira deniz fenerinin bulunduğu bir üst kot batı yönde tamamen dik bir uçurumla sonlanan dar bir alandır. Doğu yönde ise kilisenin apsisinden sonra başlayan yamaç, sınırı doğal olarak belirler. Kuzey ve güney yönlerde ise manastırın alanının saptanmasına yardımcı olabilecek doğal sınırlar mevcut değildir.

* 2008 yılında gerçekleştirilen ve Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri Projesi kapsamında yürütülen TAYEx Bizans Marmara Bölgesi çalışmaları sırasında Sedefadası ve Sivriada'ya da gidilmiş, her iki adada da varlığı bilinen manastırların günümüze kalan mimari öğelerinin kıyıya son derece yakın olduğu ve çevre duvarlarının bulunmadığı saptanmıştır. Tavşanadası'nda ise yapı kalıntıları kıyıya yakın olmamakla birlikte adaların ulaşım zorluğu dikkate alındığında benzerlik kurulması mümkündür.

Adada günümüzde yapıya ait malzemeler geniş bir alana yayılmıştır, muhtemelen deprem sonucu yıkılmış olan üst yapının yapı malzemeleri doğudaki yamaçta görülmektedir (Resim 22). Yapıya ait daha küçük malzemeler ise (tuğla kırıkları, küçük moloz taşlar ve harç parçaları) adanın kuzeyine doğru geniş bir alana yayılırlar (Resim 23). Ancak söz konusu alanlarda bu dağılmış küçük malzemelerin haricinde bir yapı birimi saptanamadığından bu yayılım alanlarının manastırın orijinal sınırları dahilinde olup olmadığı söylenemez.

5.4.2 Kilise

Manastırdan günümüze kalan yapı kalıntıları arasında en kayda değer olanı manastırın kilisesidir. Kilisenin üst yapısı günümüze ulaşmamakla birlikte yapı tipi, doğrultusu, döşeme ve bezeme ile ilgili günümüze az da olsa kalmış olan bir takım veriler bu yapının manastırın kilisesi olduğunu gösterir. Adalarda Patrik Ignatios tarafından yaptırılmış manastırların hiçbirinin kilisesi günümüze ulaşmadığı için Tavşanadası manastırı konu hakkında tek örneği teşkil etmektedir.

5.4.2.1 Üst Yapı

Üst yapıdan günümüze neredeyse hiçbir şey ulaşmamıştır. Sadece temel izleri görülebilmekte, bazı duvarlar en fazla 30 cm yükseklikte izlenebilmektedir (Resim 24). Ancak yine de günümüze ulaşan verilerle bazı sonuçlar çıkartmak mümkündür.

Yapının doğu yönünde apsisi çok net şekilde izlenmektedir (Resim 25-27). 65 derece doğu kuzeydoğu yönünü göstermektedir. Ancak batı yönde arazinin ve toprak dolgunun seviyesinin gittikçe yükselmesi sebebiyle yapının tam uzunluğu ve narteksi olup olmadığı anlaşılamamaktadır (Resim 28). Batı yönünde tespit edilen en uzak duvar (Resim 29) ile apsis arasında kalan uzaklık 14 m'dir. Kuzey yönde yaklaşık 30 cm yükseklikte görülebilen duvar ile güney yönde alt yapının açıkta olması sebebiyle

⁵⁵ N. Gülen, **a.g.e.**, s. 58.

bu iki yönde sınırları tespit etmek olasıdır ve bu açıklık 6.30 m'dir. Bu durumda yapının ilk yapıldığı tarihteki kesin ölçülerini vermek mümkün olmasa da günümüzde tespit edilebildiği kadarıyla 6.30 x 14 m'lik bir yapıdan söz edilmektedir. Günümüze ulaşan duvar kalıntılarından tespit edilebildiği kadarıyla yapı tek nefli olmalıdır.

Apsisin formu simetrik değildir. Apsis güney duvarı, dıştan üç kenarlı apsise sahip Bizans kiliselerindeki gibi kilisenin güney duvarından düz bir şekilde gelmektedir. Ancak apsis ortasında yuvarlak bir form alır. Kuzeye döndüğünde ise güney duvarla aynı biçimde devam etmez. Apsisin orta noktasından yaklaşık 2 m mesafede kuzey yönüne dik bir açı yapar ve 1.80 m daha izlenir. Kilise üst yapısının kuzey duvarında da bahsi geçen bu duvara yaklaşık paralel durumda bulunan ve kuzeye doğru 1.05 m. uzanan bir duvar mevcuttur, bu iki duvar planda karşılaştırıldığında ortaya transepti andıran bir görüntü çıkmaktadır.

Kilisenin üst yapısının orijinal zeminini toprak dolgudan ötürü tespit etmek mümkün olmamıştır. Naosta yer yer alt yapıya açılan çökmeler bulunmaktadır (Resim 30-31) fakat bu çöküntülerin yarattığı kesitlerden de orijinal zemin tespit edilememiştir. Alanda bulunan altıgen bir mermer opus sectile* parçası kilisenin zeminin opus sectile döşeme ile kaplı olduğunun göstergesi olabilir, ancak döşemeye in situ olarak rastlanmamıştır (Resim 121-122). Üst yapının orijinal zemini tespit edilemediğinden dolayı ölçüm çalışmalarında alt yapıda in situ olarak bulunan mermer zemin kaplama levhasının kotu, 0 kotu olarak kabul edilmiştir (Resim 32).

Kilisenin batısında kısmen tespit edilebilen 3 duvar bulunmaktadır. Bu duvarlardan en güneyde bulunanı, alt yapının dışarıdan büyük kısmı izlenebilen güney duvarının yaklaşık hizasında olup 0.80 m kalınlığındadır. Kilisenin içine bakan yüzünde 0.30 m, dış yüzünde ise 0.20 m'lik kısmı görülebilmektedir. Doğuya uzanan kısmı yıkılmış olup batıya doğru ise toprak tabakasının altına doğru devam ettiğinden ötürü kesin uzunluğu tespit edilememiştir (Resim 33-34). İkinci duvar, ilk duvarın 2.85 m

* Çoğunlukla yer döşemesi olarak kullanılan, genellikle mermerden (bazen de sedef veya camdan) kesilen parçaların geometrik olarak dizilmesiyle oluşturulan mozaik türü. (Bkz: R.E. Kolarik, 1991, s. 1529-1530)

kuzeyinde yer alır. Köşelerde düzgün açılarla sonlanan 0.88 m kalınlığında, 0.72 m uzunluğunda bir duvar ile apsise paralel uzanan ve yalnızca 0.95 m'lik kısmı görülebilen uzantısı mevcuttur (Resim 35-37). Üçüncü duvar ise ikincinin batısında olup toprakla örtülü olduğundan ne kalınlığı ne de tam uzunluğu ölçülememektedir, ancak kilisenin tespit edilebilen batı yöndeki en uzak duvar parçasıdır (Resim 29).

Kilisenin üst örtü sistemine dair herhangi bir veri mevcut değildir.

5.4.2.2 Alt Yapı

Manastırın günümüze en iyi korunmuş olarak ulaşabilmiş bölümü, kilisenin muhtemelen kript^a olabilecek alt yapısıdır (Resim 38-39). Bu mekana kilisenin güneyinde bulunan bir koridor ile girilmektedir (Resim 40-42). Alt yapı; giriş koridoru, koridorun sağında doğu batı doğrultulu bir girinti ile kripa kısmından oluşur (Plan 5).

Giriş koridoru 0.95 m genişliğinde, 3 m uzunluğunda tonoz örtülü bir geçittir. Taban toprak ve moloz ile dolu olduğundan orijinal zemin görülememekle birlikte bugünkü yüksekliği 1.60 m'dir. Tonoz örtünün alt yapıya giriş yönünden yalnızca 1.54 m'lik kısmı günümüze ulaşabilmiştir (Resim 43), dışarıya bakan kısmı yıkılmıştır. Tonozlu geçidin doğu yönünde 0.68 m genişliğinde, 1.70 m derinliğinde ve 0.88 m yüksekliğinde üzeri yine tonoz örgüyle örtülü bir mekan bulunmaktadır (Resim 44-47). İşlevi kesin olarak tespit edilemese de boyutları ve konumu göz önüne alındığında bir mezar hücresi olabileceği düşünülebilir.

Bu hücreyle alt yapı arasındaki mesafe ve dolayısıyla da aradaki duvar kalınlığı 0.70 m'dir.

Kripa günümüze sağlam şekilde ulaşmış 3.30 x 5.40 m ölçülerinde doğu yönü apsidal formda sonlanan dikdörtgen bir mekandır (Plan 3-4). Beşik tonoz ile örtülü

* Kiliselerin zemininin altında bulunan, röliklerin saklandığı veya gömü alanı olarak kullanılan oda. (Bkz: M.J. Johnson, 1991, s.561)

mekanın orijinal zemininden en yüksek noktası 2.49 m'dir. Duvar tekniği ve örtü sistemi daha fazla ayrıntıya yer vermek amacıyla ayrı bir bölümde incelenecektir. Örtü sisteminde farklı dönemlere ilişkin onarım izleri saptanmaktadır (Resim 48-49).

Kuzey duvarında, apsis yuvarlağının başladığı noktaya yakın kısmında mermer zemin kaplamasının küçük bir bölümü in situ olarak tespit edilebildiğinden orijinal zeminin mermer kaplı olduğu anlaşılmıştır (Resim 32 ve 50). Bu levha 2.2 cm kalınlığındadır ve altında kalın bir harç tabakası bulunmaktadır. Ayrıca pek çok mermer kaplama levhası da alanın çeşitli yerlerine dağılmış parçalar halinde bulunmaktadır (Resim 128-133). In situ olarak bulunmuş bu orijinal zemin seviyesi, tespit edilebilen tek zemin noktası olduğundan ölçüm çalışmaları sırasında 0 kotu olarak kabul edilmiştir. Bu noktada kaçak kazı orijinal zemin seviyesinin altına inmiştir. Ayrıca mekanın pek çok noktası da kaçak kazılarla tahrip edilmiştir ve tez çalışması süresince bölgeye her gidildiğinde tahribatın devam ederek arttığı gözlenmiştir.

Mekana girişin sağlandığı, giriş koridorunun bağlı olduğu açıklık güney duvarında bulunmaktadır. Bu açıklık 0.97 m genişliğinde ve orijinal zeminden 1.86 m yüksekliğindedir. Güney duvarı ile batı duvarının birleştiği köşeye uzaklığı ise 0.6 m'dir (Resim 51). Duvarda, girişle apsis kemeri arasında tuğla dizilimde balık sırtı motif bulunmaktadır (Resim 52-55). Bu bezeme 12 cm uzunluğunda, 3.5 cm kalınlığında tuğlalar ile üst sırada 19, alt sırada 18 adet tuğla kullanılarak oluşturulmuştur. Motifin doğuya doğru bitiş kısmının altına denk gelen bölgede moloz taş örgü seviyesinde tahribat mevcuttur (Resim 56).

Batı duvarı bugünkü görünüşüyle değerlendirildiğinde, diğer duvarlardan farklı olarak, zeminden 1.23 m seviyesine kadar tuğla ile örülmüş, bu seviyeden üst örtüye kadar ise moloz taş kullanılmıştır (Resim 57). Ancak alt yapının zemini bu bölümde tamamen toprak dolgu ile yükselmiş olduğundan duvarın en alt kısmı görülememektedir. E. Özbayoğlu'nun yayınladığı, yapının 1999 yılındaki durumunu gösteren çizimde⁵⁶ mekanın zemini toprak dolmadan önceki hali görülmektedir,

⁵⁶ E. Özbayoğlu, **a.g.e.**, s. 121.

ancak net bir fotoğraf yayınlanmadığından duvar örgüsü tam olarak anlaşılamamaktadır. Ancak bu çizime göre tuğla duvar yer seviyesinden başlanmamakta, 4-5 sıra tuğlanın altında yine moloz örgü yer almakta gibi görülmektedir (Resim 58).

Batı duvarında yer yer sıva izleri seçilebilmektedir. Orta kısımda iç çapı 1.22 m olan tuğla bir kemer bulunmaktadır. Bu duvarda ve kemerde kullanılan tuğla ölçüleri 32.3 x 32.3 x 3.3 cm olup derz aralıkları 5 cm'dir, Kemerin içi tamamen toprakla dolu olduğundan nişin derinliği saptanamamaktadır (Resim 59). Aynı zamanda nişin üst kısmında yapının naosuna açılan bir çöküntü oluşmuştur (Resim 60). Kemerin sol kısmında ise moloz örgülü kısımda kaçak kazı sonucu oluşmuş tahribat gözlenir (Resim 61).

Kuzey duvarında batı duvarının köşesinden 2,45 m uzaklıkta üzeri kemerli bir niş bulunmaktadır (Resim 62-63). Bu niş 0.80 m uzunluğunda, 0.65 m derinliğinde olup bittiği kısımda oluşan bir çöküntü yapının kuzey yönüne açılmaktadır (Resim 64). Niş 0.9 m seviyesine kadar yükselen moloz örgü kısmın üzerinden başlamakta yani duvarın tuğla ile örülmüş kısmında yer almaktadır. Bu niş ile batı duvarı arasında kalan kısımda güney duvarda olduğu gibi balık sırtı şeklinde tuğla dizilimi ile oluşturulmuş bezeme mevcuttur (Resim 65-66). Ancak kaçak kazılar ile tahrip edilmiş olduğundan üst sırada 9, alt sırada 8 adet tuğla görülebilmektedir. Burada izlenen tahribat mekanın duvarlarındaki en geniş tahribat bölgelerinden biridir ve önü toprak tabakası ile doldurulmuş olduğundan tam boyutu saptanamamaktadır. Ancak burada oluşan tahribat bize tuğla sırasının arkasını görme imkanı verir, böylece içeride 0.9 m seviyesine kadar izlenebilen moloz taş örgünün -muhtemelen alt yapıyı olabildiğince sağlamlaştırmak için- tuğla sırasının arkasında da devam ettiği görülmüştür (Resim 15). Bu konuya duvar tekniği ve örtü sistemi bölümünde değinilecektir.

Kuzey duvarında, mermer zemin kaplamasının tespit edildiği noktanın tam üzerinde, zeminden 0.9 m yukarda, moloz taş örgünün bitip tuğla örgünün başladığı seviyede

yaklaşık 8 cm çapında, yuvarlak formlu derin bir delik bulunmaktadır (Resim 67-68). Oldukça muntazam olan bu deliğin tam karşısında, güney duvarında da bir benzeri bulunmakta (Resim 69), iki delik simetrik olarak karşı karşıya denk gelmektedir. Bir hatıl ya da ahşap gergi kirişi yuvası gibi görünmekle birlikte zemine çok yakın seviyede bulunmaktadır.

Doğu duvarı yön olarak 65 derece doğu kuzeydoğuyu gösteren apsidal bir formdadır. Apsisin tam ortasında bir niş bulunur (Resim 38 ve 70). Zemin seviyesinden başlayan nişin yüksekliği 2.2 m'dir. Duvarın içine ilerledikçe daralan nişin (Resim 71) ölçüleri en geniş yerinde 1.03 m, en dar yerinde 0.83 m'dir. Nişin içinde üst kısma doğru kaçak kazı tahribatı bulunmakta, bu tahribatın açtığı oyuktan arkadaki kısım görülmektedir. Burada arkada görülen kısım üst yapıya ait ana apsis duvarının temelidir (Resim 72). Böylece alt yapının, üst yapının temelleri tarafından kuşatıldığı bu noktada da görülür -kuzey duvardaki tahribattan da tuğla duvarın arkasında moloz örgü olduğunun görülmesi gibi-. Aynı zamanda nişin üst kısmında yapının naosuna açılan bir çöküntü bulunmaktadır (Resim 73).

Apsisteki nişin tam üzerinden başlayarak apsis yarım kubbesi boyunca tuğlalarla oluşturulmuş bir haç bezemesi bulunmaktadır (Resim 74-75). Bezemeyi oluşturan tuğlalar standart tuğlaların yarı ebatlarındadır. Haçın dikey kolunu oluşturmak için 10 yarım tuğla yatay olarak kullanılmış, haçın yatay kolu için ise sağda ve solda üçer yarım tuğla dik olarak yerleştirilmiştir. Bezemenin biçimini belirginleştirmek için haç formunun çevresindeki harç sivri uçlu bir cisimle kazınarak haçın konturu vurgulanmıştır (Resim 76).

Nişin kuzey yönünde birbirleriyle açılı konumlandırılmış iki yarım kemer ve bu kemerlerin aralarında pendentif gibi üçgen bir alan yaratılarak bir geçiş örgüsü oluşturulmuştur (Resim 77-79). Bu geçişi oluşturan kemerlerden biri duvardaki moloz örgü seviyesinin hemen üstünden başlayıp 1.99 m seviyesinde apsisteki nişe dayanmakta (Resim 80), diğeri yine moloz örgü seviyesinin hemen üzerinden başlayarak kuzey duvarla birleşme noktasındaki apsis kemerine dayanmaktadır (Resim 81). Bu kemerlerin simetriği apsisin güney yönünde görülememektedir, çünkü bu kısım sonradan onarım görmüş, yenilenmiştir ve onarım esnasında bu örgü

şekline yer verilmemiş, duvar düz olarak örülmüştür (Resim 49). Ancak orijinalde burada da aynı kemerlerin bulunduğu, kemerin apsis nişine dayandığı kısımda günümüze ulaşabilmiş 2 adet tuğla ile anlaşılmaktadır (Resim 82-83). Onarım görmüş kısımda kaçak kazı sonucu meydana gelmiş tahribat görülür.

Alt yapıda iki sıva katı yer yer izlenebilmektedir. İlk kat ince bir sıva tabakası olup üzerinde kırmızı fresko izleri görülmektedir (Resim 84-86). Bu fresko figüratif değildir, yalnızca altındaki tuğla sıralarını bazen de derz hizasını takip eden ince uzun kırmızı çizgilerdir. Çizgiler tuğlaları izlemekte olduğundan doğu batı ekseninde uzanırlar, ancak beşik tonozun çapraz tonoz gibi kareler oluşturacak şekilde dizildiği kısımda kuzey güney doğrultusunda çizgiler mevcuttur. Bu izler yapının çok az yerinde görülebildiği için tamamını kaplayıp kaplamadığı ya da bu çizgilerden oluşan bezeme haricinde bir motif bulunup bulunmadığını söylemek mümkün değildir. Yalnızca kuzey duvarında bulunan nişin apsis kemeriyle kesiştiği noktada farklı bir bezeme görülür. Bezeme tam olarak tespit edilemese de burada apsisteki haçta olduğu gibi sivri uçlu bir nesne ile kazınarak kontürler belirginleştirmiştir, üç dikey çizgi ve bir yatay çizgi seçilebilmektedir (Resim 87). Alt yapıdaki bu bezeme anlayışının, yapının ikonaklast dönemin hemen sonuna tarihlendirildiği de göz önüne alarak, ikonoklast dönem anlayışına uygun olduğu söylenebilir.

İkinci sıva katmanı ise üzerinde herhangi bir boya veya bezeme bulunmayan, kalın ve pembe bir harçtır (Resim 88). Bu sıva katı oldukça dayanıksız olup birkaç nokta dışında neredeyse tamamen dökülüp yok olmuştur. Ancak yapıya girişin hemen üst kısmındaki tonoz örtüde günümüze ulaşan bir bölge sıva katlarının kuşkuya yer bırakmayacak şekilde üst üste (önce ince fresko katı, üzerinde kalın pembe sıva) görülmesini sağlar (Resim 89-91).

Alt yapıda güney duvarında bir tuğlanın üstüne sivri uçlu bir aletle kazınmış 1720 yazısı ve iki geometrik motif tespit edilmiştir (Resim 18 ve 92). İşaretlerin ne amaçla yapıldığı ve kazınan sayıların gerçek bir tarih olup olmadığı bilinmemektedir, ancak bahsedilen tarihlerde manastır yıkılmış olsa da burada ayin yapıldığı bilindiğinden⁵⁷

⁵⁷ A. Millas, **a.g.e.**, s. 496.

eğer bu tarih gerçekse anlatılan dönemle örtüşmektedir. Aynı zamanda yazılar tuğlaya kazınmış olduğu için bu tarihte yapının her iki kat sıvasının en azından kısmen dökülmüş olduğunu gösterir.

5.4.2.3 Duvar Tekniği ve Örtü Sistemi

Mekanın içinde batı yönündeki duvar hariç tüm duvarlar zeminden 0.9 m seviyesine kadar moloz taştan örülmüş, bu seviyeden sonra tuğla örgü ile devam edilmiş ve örtü sistemine geçilmiştir. Yani duvarlar ile örtü sistemi organik olarak bütünleşmiştir. Duvar örgüsün pek çok yerinde doğal yollardan veya kaçak kazılar sonucu oluşmuş tahribat izleri mevcuttur. Yapıda kullanılan tuğlalar çoğunlukla 32 x 32 x 3.5 cm ebatlarında tuğlalardır (Resim 105). Bu tuğlalar Orta Bizans dönemi ölçüleri göstermektedir⁵⁸. Harç olarak içinde tuğla kırıkları, çok küçük taşlar ve deniz kabukları olan pembemsi renkte kireç harcı kullanılmıştır. Derz kalınlıkları 2.5 - 4 cm arasında değişmektedir. Ancak bazı bölgelerde gerçekleştirilmiş sonraki dönemlere ait onarımlarda tuğla ve harç farklılıkları görülür.

Özellikle apsis yarım kubbesinin güney bölümünde farklı doku kolaylıkla ayırt edilir (Resim 49). Burada hem örgü dokusu düzgün değildir hem de tuğla farkları barizdir. Muhtemelen daha önce kullanılmış olan tuğlalar yeniden kullanılmışlardır, zira ebatları çok çeşitli hatta çoğu zaman kırık tuğlalardır. Kalınlıkları 2 ile 5 cm arasında değişen bu tuğlaların boyları da 7 cm'den 30 cm'e kadar farklılık göstermektedir. Bu bölgedeki harç daha iri tuğla kırıkları içeren bir karışıma sahiptir ve yer yer çok iri tuğla kırıkları da mevcuttur, ayrıca diğer yerlere oranla daha irice taş kırıkları ve küçük çakıl parçaları da kullanılmıştır. Harç rengi de diğer bölgelerdekinden daha koyudur. Derz aralıkları ise yapının geneline göre daha ince olmakla beraber son derece düzensizdir, 0,5 ile 5 cm arasında değişkenlik gösterir.

⁵⁸ Y. Kahya, "İstanbul Bizans Mimarisinde Kullanılan Tuğlanın Fiziksel ve Mekanik Özellikleri", İstanbul, 1991, yayınlanmamış doktora tezi (İstanbul Teknik Üniversitesi), s. 23.

Alt yapının duvarlarındaki tahribat izleri üst yapı ile ilgili temel bilgisine ulaşma şansını sağlar. Tahribatın bulunduğu iki noktada, kuzey duvarda ve apsis nişinin içindeki alanda tuğla örgü tamamen kırılıp ortadan kaldırıldığından bu kısımların arkası görülmektedir (Resim 15 ve 71). Duvarların 0.9 m seviyesine kadar moloz taşla örülüp bu noktadan itibaren tuğla örgüye geçildiği açıklanmıştı. Ancak bu tahribat noktalarında tuğla örgünün arkasında da moloz örgülü duvarlar görülmektedir. Her iki tahribat bölgesinde de kırılmış tuğla örgünün ardında görülen moloz duvarların tam üzerlerinde üst yapıya ait duvarlar bulunduğu için bunların yapının temeli olduğu anlaşılmaktadır (Plan 5). Bu durumda alt yapı iki noktada görüldüğü gibi, üst yapının temelleri arasında bulunmaktadır. Üst yapı temelinin görülebildiği bir üçüncü nokta daha bulunmaktadır ancak burada temelin görülmesini sağlayan tahribat değildir. Giriş koridorunda bulunan ve mezar hücresi olabilecek tonozlu mekanın doğu yönüne bakan duvarı tuğla ile örülmemiş, mekan moloz örgülü bir duvarla sonlanmıştır. Bu duvar da, alt yapının güney yöndeki duvarının ardında bulunan temel duvarıdır.

Yapının batı duvarından itibaren 3.2 m'lik bölümü beşik tonoz ile örtülüdür. Ancak bu beşik tonozu oluşturan tuğlalar sanki çapraz tonoz örülümü gibi ortada giderek küçülen kareler halinde dizilmişlerdir (Resim 93-94) ve tam ortada kilisenin zeminine açılan kare bir açıklık bulunmaktadır (Resim 95). Tonozun bittiği noktada bir kemer mevcuttur (Resim 96), kemerden sonra da apsis yarım kubbesi başlamaktadır (Resim 97). Bu yarım kubbenin altında kuzey ve güneyde ikişer yarım kemerle oluşturulmuş pendentif benzer üçgen birer geçiş ögesi bulunmaktadır. Ancak bu geçiş ögeleri pendentifin sahip olacağı mimari işlevden çok estetik görüntü için yapılmış gibi görünmektedirler (Resim 79). Bu iki üçgen örgünün güney yönde olanı, duvarın daha sonradan onarım görmüş bölgesinde bulunduğundan günümüze ulaşmamıştır, ancak varlığı duvar örgüsünde görülebilen kemer başlangıcı ile anlaşılabilmektedir (Resim 82).

5.4.3 Çevre Yapılar

Kilisenin güney, kuzey ve kuzeybatı yönlerinde temel seviyesinde izlenen duvarlar mevcuttur. Bu duvarlar ölçülmüş, değerlendirilmiş ancak duvarların ait olduğu mekanların işlevleri saptanamamıştır.

Bizans manastırlarında, yapılar topluluğunun kalbini oluşturan kilisenin çevresinde yemekhane, mutfak, keşiş hücreleri gibi çevre yapılar bulunmaktadır⁵⁹. Kaynaklarda Tavşanadası'nda bulunan bu yapının dini hayatın sürdürüldüğü bir manastır olduğu vurgulanmıştır. Yani sadece bugün net olarak işlevini saptayabildiğimiz tek yapı olan kiliseden ibaret olmayıp, çevresinde diğer mekanların da bulunması gerekmektedir. Bu yüzden kilisenin çevresindeki bu kalıntılar manastırın çeşitli işlevlere sahip bölümleri olmalıdırlar, ancak bu çalışmanın kapsamı dahilinde oldukça kısıtlı ölçülerde saptanabilen bu mekanların işlevlerinin tespit edilmesi mümkün olmamıştır. Duvarlar çok az kısımları görülebilir şekilde toprağa gömülü durumdadırlar ve ancak çevrelerinde açılmış kaçak kazı çukurları sayesinde kısmen saptanabilmektedirler, ayrıca yoğun bitki örtüsü de problem yaratmaktadır. Mekanların işlevlerinin saptanabilmesi ve daha detaylı verilere ulaşmak için alanda detaylı bir temizlik ve kazı çalışması yapılması gerekmektedir. Bu çalışmada ise çevre mekanlar saptanabildikleri şekilleriyle belgelenmeye çalışılmıştır.

5.4.3.1 Güney Mekan

Apsis duvarının güney yönünde 9,40 m uzaklıkta üç duvarı tespit edilebilen, işlevi anlaşılamayan bir mekan bulunmaktadır (Resim 98). Bu üç duvar tuğladan örülmüş olup kuzeydeki 2.80 m, doğu ve batıdakiler 0.9 m uzunluktadır. Ancak doğu ve batıdaki duvarların geri kalan kısımları toprak altına doğru devam ettiği için mekanın tam boyutları anlaşılamamaktadır. Duvarlar günümüze 0 kotuna göre 2 – 2.5 m arası yüksekliklerde ulaşabilmişlerdir. Bu yükseklikler kilise üst yapısının günümüze ulaşabilmiş duvarları ile yaklaşık aynı seviyededir. Duvarlarında herhangi bir

⁵⁹ M. Ahunbay, **a.g.e.**, s. 991.

açıklık, niş vs bulunmayan mekan bugün, doğu-batı doğrultulu muntazam bir çukur görünümündedir (Plan 2 ve Plan 3).

Bu mekan ile kilise arasında ise alt yapının güney duvarına uzaklığı 4,5 m olan bir duvar daha saptanmıştır. Bu duvar 'z' şeklinde, 90 derecelik iki açı yapan ve toplam uzunluğu 2.40 m olan üç yüzden ibarettir. Toprak tabakasının altında kalmış olması sebebiyle duvarın her iki yöne de devamının olup olmadığı izlenememekte ve duvar kalınlığı ile ilgili fikir edinilememektedir (Resim 99, Plan 2 ve Plan 3).

5.4.3.2 Kuzeybatı Mekan

Kilisenin kuzeybatısında apsisten 11 m uzaklıkta, işlevi tespit edilemeyen bir mekanla buna bitişik ve farklı örgüye sahip bir duvar kalıntısı mevcuttur. Bu mekan aynı Güney Mekan'da olduğu gibi kaçak kazılar sonucu ortaya çıkmış bir çukur görünümündedir ve üç duvarı görülebilmektedir (Plan 2 ve Plan 3). Her biri yaklaşık olarak 1.2 m uzunluğunda izlenebilen bu üç duvar da tuğladan örülmüştür (Resim 100-101).

Bu mekanın kuzeydoğusuna bitişik, yalnızca 1.2 m'lik bir bölümü izlenebilen bir duvar daha mevcuttur. Bu duvar tüm çevre yapıların aksine tuğladan değil, moloz taştan örülmüştür ve yine diğer duvarların aksine üzerinde kalınca bir sıva tabakası görülmektedir (Resim 102).

5.4.3.3 Kuzey Yarım Tonoğlu Mekan

Kilisenin kuzeyinde, yapıdan 6.6 m uzaklıkta kaçak kazı sonucu açılmış bir hendek sayesinde kuzey-güney doğrultulu, kiliseye muntazam paralellikte uzanan bir duvar ortaya çıkmıştır (Resim 10, Plan 2 ve Plan 3). Bu duvarın 1.70 m'lik kısmı görülebilir olup kilise yönüne doğru toprak tabakasının altına devam etmektedir, diğer yönde ise 90 derecelik bir açı yapmakta ve 2.00 m kadar daha gitmektedir, bu noktadan sonrası yine toprak altında olduğundan izlenememektedir. Duvarın dik köşe yaparak

toprağın altına ilerleyen bu 2.00 m'lik kısmına dayanmış muntazam bir yarım tonoz mevcuttur (Resim 103). Tonoz açıklığı 0.38 m, tonozun kalınlığı ise tek bir tuğla boyu olup 30 cm'dir. Tonozun toprağa bastığı yerden yeniden bir duvarın devam ettiği anlaşılrsa da tamamen toprağa gömülü olduğu için izlenememektedir. Tonozun üstü de toprakla örtülü olup hendek içindeki görünüşü toprak tabakasının içine ilerleyen 2.00 m'lik bir girinti şeklindedir.

6. YÜZEY BULUNTULARI

Alanda ele geçen yüzey buluntuları sınırlıdır. Özellikle mimari plastik parça sayısının azlığı dikkat çekmektedir. Bazı parçalar ise kaçak kazı sonucu yığılmış toprak ve moloz tabakasının içinde tespit edilebilmektedir (Resim 106-107).

Konsol: 70 x 40 x 29 ölçülerinde mermer bir konsol tamamen sağlam şekilde günümüze gelebilmiş tek mimari plastik parçadır. Bugün alt yapının içinde devrilmiş vaziyette bulunmaktadır (Resim 108-110). Boyutları itibariyle bu yapıya ait olmayıp devşirme bir parça olma ihtimali yüksektir.

Mimari Parça: 82 x 42 x 20 ölçülerinde mermer bir parça apsisin doğusundaki yamaçta tespit edilmiş olup işlevi anlaşılamamıştır. Üzerinde iki adet koni formda delik bulunan kırık parçanın kenarları profillidir (Resim 111-115).

Dübel Delikli, Profilli Parça: Bu profilli mermer parçanın düzgün bir açı yapan köşe kısmı sağlam olup diğer tarafı kırık olduğundan gerçek ölçüsü bilinmemektedir. Günümüze ulaşan ölçüleri 13 x 7 cm, kalınlığı ise 3.1 cm'dir. Üzerinde bir dübel deliği bulunmaktadır (Resim 116-120).

Opus Sectile: Üst yapının zemin döşemesine ait olduğu sanılan, mermerden altıgen bir opus sectile kilisenin naos kısmında bulunmuştur. Ön yüzünde ölçüleri 21 x 11 cm, arkada daraltılmış durumdaki ölçüleri ise 9 x 17.5 cm'dir. Parçanın kalınlığı 3 cm'dir (Resim 121-122).

Bir adet de opus sectile olabileceği düşünülen ancak kırık olduğu için kesin olarak anlaşılamayan üçgen bir mermer parça mevcuttur (Resim 123-124).

Ele geçen örnekler sınırlı olmakla birlikte yapıda opus sectile bulunması önemli bir yapı olduğunu göstermektedir.

Mermer Çerçeve Parçaları: 3 – 3.5 cm kalınlığındaki bir yanları oval kesitli mermer parçalardan alanın çeşitli yerlerine dağılmış olarak 5 adet bulunmuştur. Bu parçalar oval kısımları dışardan gözükecek şekilde duvara yerleştirilen çerçeve parçalarıdır. Mozaik ya da fresko bir ikona çevresinde çerçeve olarak veya mermer

kaplamalar arasında ayırma elemanı olarak kullanılırlar. Benzerleri Kariye, Ayasofya gibi yapılarda çokça görülmektedir⁶⁰. Alanda bulunan parçaların üzerlerinde de sıva izleri görülmektedir (Resim 125-127).

Mermer Kaplama Levhaları: Mermer kaplama levhalarından bölgenin her yerinde dağılmış olarak pek çok bulunmaktadır. 2 – 3 cm arasında değişen kalınlıklardadırlar (Resim 128-133). Yoğun mermer kaplama kullanılmış olması, opus sectilenin bulunuşu gibi bu yapının önemli bir yapı olduğunu gösterir.

Boyalı Sıva Parçası: Güney Mekan olarak adlandırılan mekanın yakınında üzeri boyalı bir sıva parçası bulunmuştur. Kalın sıva tabakasının üstü ince bir kat halinde mavi boya ile boyanmıştır, fırça izleri seçilebilmektedir (Resim 134-136).

Pişmiş Toprak Parçalar: Bölgede pişmiş toprak parçalar yoğun olarak bulunmakla birlikte bunlar form ve tarihlendirme verebilecek durumda değildir. Üç adet kulp parçası ile yeşil sırlı seramik parça tek kayda değer pişmiş toprak buluntulardır (Resim 137-141).

Pencere Camı Parçaları: Kalınlıkları eşit olmayan iki adet renksiz cam parçası bulunmuştur (Resim 142-143).

Damgalı Tuğla: Adalar ile ilgili genel bir kaynakta Tavşanadası’nda bulunan bir damgalı tuğla parçasının fotoğrafına yer verilmiş ancak yeterli açıklamada bulunulmamıştır⁶¹ (Resim 144). Başkentte bulunan diğer “kolları arasında noktalar bulunan sekiz kollu kristogram” damgalı tuğla örnekleri genellikle erken döneme tarihlendirilir, benzer örnekler Büyük Saray, Polyeuktos ve Kalenderhane’de bulunmuştur⁶². Ancak bu parça hakkında herhangi bir bilgi bulunmadığından detaylı değerlendirme yapmak mümkün değildir.

⁶⁰ P. A. Underwood, **The Kariye Djami**, Vols. 1-3, New York, Pantheon Books, 1966.

⁶¹ A. Millas, **a.g.e.**, s. 502.

⁶² J. Bardill, **Brickstamps of Constantinople Vol I & II**, New York, Oxford University Press, 2004, s. 372.

Adada gerçekleştirilen çalışmalar esnasında başka bir damgalı tuğla örneğine rastlanmamıştır.

7. DEĞERLENDİRME

7.1 Kilise

Tavşanadası Manastırı, Bizans Mimarisi'nde “karanlık yüzyıllar” olarak adlandırılan 610-850 yılları arasını kapsayan dönemde⁶³ yaptırılmıştır. Bu dönem hakkında mimari bilgiler ve günümüze gelen örnekler sınırlıdır. İkonoklast dönemde yaşanan tahribatlar ve sonrasında Makedonyalılar dönemindeki yeniden yapımlar bu zaman aralığındaki yapıların özgünlüğünü yitirmesine yol açmıştır ve tarihlendirilmeleriyle ilgili sorunlar vardır. Yani hem ikonoklast dönemin sonundan günümüze ulaşan mimari örnekler sınırlıdır, hem de Tavşanadası'ndaki örneğin günümüze çok az veriyle kalması dönemsel bir karşılaştırma yapmayı olanaksız kılar. Aynı bani tarafından başka adalarda yaptırıldığı bilinen manastırların da hiçbirisinin kilisesi günümüze ulaşamamıştır, bu yüzden bu grupla da bir karşılaştırma yapmak söz konusu değildir.

Üst yapısı günümüze ulaşmamış olan kilisenin plan tipi tam olarak tespit edilemese de dönemin tipik plan tiplerinden birinde yapılmış olması beklenir. Tarihsel bakımdan yakın örneklerde döneme hakim plan tipleri şöyle sıralanabilir⁶⁴:

Kubbeli Bazilika: Aya İrini (753), Dere Ağzı (9. yy), Vize Ayasofya'sı (833), Demre Hagios Nikolaos (8. yy), Sige (780) ve Ereğli kiliseleri (9. yy),

Kapalı Haç Planı: Selanik Ayasofya'sı, İznik Koimesis (700), Ankara Aziz Klemens, Efes Theotokos (8. yy), Atik Mustafa Paşa (9. yy), Amasra Büyükkada (8. yy), Alakilise (812) ve Uluabat Gölü Aziz Kostantin kiliseleri (9-10 yy),

Kare İçinde Haç Planı: Trilye Fatih Camii, Side H Kilisesi (9. yy), Side Piskoposluk Sarayı Şapeli (9. yy), Megas Agros(787) ve Pelekete Yohannes kiliseleri (9. yy).

⁶³ C. Mango, **Bizans Mimarisi**, Rekmay Ltd, t.y., s.130.

⁶⁴ R. Ousterhout, “The Architecture of Iconoclasm”, **Byzantium in the Iconoclast Era (ca 680-850): The Sources**, University of Birmingham, Ashgate, 2001, s. 8-14.

Bu örneklerin bir kısmı günümüze ulaşmamış, bir kısmı da değişikliklere uğramış olarak günümüze gelmiştir.

Ignatios'un yaşamının son yıllarında başa geçmiş olan İmparator I. Basileos döneminde büyük bir mimari yeniden yapılanma yaşanmış, başkent ve çevresinde 31 kilise onarılmış, dönemin en önemli eserlerinden sayılan ve günümüze ulaşamayan Büyük Saray'ın kilisesi Nea Ekklesia'nın da içinde bulunduğu sekiz tane de yeni kilise yapılmıştır. Ancak Tavşanadası Manastırı'nın kilisesini elimizde daha fazla veri olmaksızın bu örneklerle de karşılaştırmak doğru olmaz. Bu yüzden üst yapı ile ilgili bir restütüsyon fikri önermek mümkün olmamaktadır.

Yapıdan günümüze kalan bazı bilgilerle değerlendirme yapmaya çalıştığımızda zayıf da olsa bir kaç şey söylenebilir. Örneğin mermer kaplamalar ve opus sectile kullanımı genellikle dönemin önemli yapılarında veya bizzat imparatorluk tarafından yaptırılan yapılarda karşımıza çıkar. Tavşanadası Manastırı, Ignatios patriklik makamına seçilmeden kısa süre önce yaptırılmıştır. Ignatios henüz partik seçilmemiş olsa da muhakkak ki nüfuzlu biriydi ve imparator naibliği yapan Theodora ile ilişkileri iyi durumdaydı. Bu yüzden şehre uzak ve küçük bir adada yaptırılmış olmasına rağmen mimari malzemede özenli bir anlayışa sahip olunması anlaşılabilir.

Alt yapıda kısmen gözlemleyebildiğimiz fresko bezemeden ve apsiste bulunan haç motifinden yola çıkarak her ne kadar Ignatios ikona karşıtı bir kişi olmasa da, banisi olduğu yapının ikonoklast dönem anlayışına uygun biçimde bezendiği anlaşılmaktadır. Ancak alt yapı kilisenin genellikle daha sade bezenen kriptaya katı olduğundan ve üstyapıyla ilgili de bilgiye sahip olmadığımızdan kesin bir yorum yapılamaz.

7.2 Çevre Yapılar

Kaçak kazılar ile sadece kısmen görülebilen duvar ve mekanları arazi şartlarında gerek sık bitki örtüsü gerekse engebe yüzünden bir bütün olarak düşünüp değerlendirmek zor olsa da plana aktarıldıklarında kiliseye olan konumları daha iyi

anlaşılmaktadır. Çevreye yayılmış durumda ve toprak seviyesinin altında bulunan, bugün sadece açılmış çukurlardan izlenebilen duvarlar hep birlikte değerlendirildiğinde bunların kiliseyi çevreleyen mekanlar olduğu görülmektedir. Manastırın hangi birimlerine ait olduklarının değerlendirilmesi şu aşamada mümkün olmamakla beraber, en azından kilise ortada olmak suretiyle çevresinde konumlanmış yapılar olduğu anlaşılmaktadır.

7.3 Yapının Yok Oluşuna Dair

Tavşanadası Marmara Denizi'nin Adalar Fay Hattı'na oldukça yakın konumuyla yüzyıllar içinde depremde defalarca etkilenmiştir. Üst yapıların günümüze ulaşmamasının en önemli sebeplerinden biri depremin yarattığı hasar olmalıdır. Üst yapıların duvar örgülerine ait tuğla, harç ve karışık malzeme manastırın doğusundaki yamaca yığılmış durumdadır. Kimi parçalanmış tuğlalar ve harç yığınları ile kimi hala kısmen bir arada bulunan duvar parçaları yamaçtan adanın aşağı kısımlarına kadar seçilebilmektedir.

Yıkılmış yapıların günümüze ulaşmamasındaki en büyük etkenlerden biri sonraki dönemlerde yapı taşlarının başka yapılarda kullanılmak üzere alınmasıdır. Ancak Tavşanadası'nda Bizans dönemi sonrasında yerleşme olmadığı ve çevre adalara buradan malzeme taşımak son derece zahmetli olduğu için manastırın taşlarının götürüldüğü ihtimali kuvvetli değildir. Ancak neden adada son derece az mimari öge bulunduğu açıklanamamaktadır.

Tavşan Adasının çevresi tüm adalar içinde en çok balık tutulan bölgelerden biri olduğundan Osmanlı döneminde balıkçılar bu çevrede sıkça avlanıyorlardı. Olumsuz hava şartlarında sığınabilmek için adanın doğu yönündeki küçük koya “dam” ya da “oda” adını verdikleri bir balıkçı barınağı inşa edilmiştir. Bu barınağın yapı taşları manastırdan sağlanmıştır⁶⁵. Bu yapıyı gösteren 1930 veya 1940 tarihli bir fotoğraf mevcut bulunmakla beraber, fotoğraf uzaktan çekilmiş ve ayrıntısız olduğundan

⁶⁵ A. Milas, **a.g.e.**, s. 504.

kullanılan malzeme ile ilgili yorum yapmak mümkün değildir, fakat kapı söveleri ve lentolar seçilebilmektedir (Resim 145). Manastırdan günümüze mimari plastik parça kalmamış olmasının sebebi mermer olması gereken bu parçaların söz konusu yapıda kullanılmak üzere taşınmış olması olabilir. Ancak günümüzde bu yapı da tamamıyla ortadan yok olmuştur. Sadece yapının yamaca dayandığı kısımda çok küçük bir harçlı-tuğlalı kısım görülebilmektedir (Resim 104), bu da yapının en azından kısmen manastırın yapı malzemesi ile yapıldığını gösterir.

Kilise alt yapısının da 1960’larda çekilen bir fotoğrafında güney yönündeki duvarın günümüze oranla daha sağlam olduğu görülmektedir (Resim 146).

Pars Tuğlacı Tarih Boyunca İstanbul Adaları adlı kitabının ada ile ilgili kısmında yapı kalıntılarını “Osmanlı döneminde adada Bizans devrinden kalma belli başlı yapı kalıntıları kuzeydeki limanın eski büyük taşları, bir manastır harabesi ve yüksek dayanak duvarları, bir ayazma kalıntısı, 40 m. kadar yükseklikte bir kilise harabesi, mezar ve küp biçimlerinde iki küçük sarnıçtır” şeklinde anlatmaktadır⁶⁶. Ancak bu anlatımlarına kaynak göstermediği için bilgileri nereden edindiği bilinmemektedir ve bu bilgilerin bir kısmı bugün arkeolojik bulgularla ispatlanamamaktadır. Yine aynı eser kalıntıların Kadıköy mendireğinin yapımı sırasında Sivriada’dan alınan taşların arasına karışarak yok olduğunu iddia etmekle birlikte bu konuda da herhangi bir kaynak gösterilmemektedir⁶⁷. Ancak mantıksal açıdan düşünüldüğünde bu pek olası görünmez. Çünkü yapın günümüze ulaşan kısımlarından görüldüğü üzere inşa malzemesi tuğla, küçük moloz taşlar ve harçtır, mendirek yapımında büyük ve sağlam kayalar kullanılması gerektiğinden bu malzemeler uygun görünmemektedir.

⁶⁶ P. Tuğlacı, **Tarih Boyunca İstanbul Adaları**, C.2, İstanbul, Pars Yayın, 1992, s. 442.

⁶⁷ **A.e.**

SONUÇ

İstanbul, Adalar İlçesi'nde Büyükada'nın güneyindeki Tavşanadası üzerinde bulunan ve Orta Bizans dönemine ait olan manastır Konstantinopolis Patriği Ignatios tarafından patrik seçilmeden önce (847'den önce) yaptırılmış olup⁶⁸ Vaftizci Yahya'ya adanmıştır. Manastır ilk zamanlarında genellikle sürgün yeri olarak kullanılmış, sonraları münzevi keşişler tarafından inzivaya çekilecek bir yer olmuştur. 1158 yılına kadar burada manastır hayatının sürdüğü Manuel I Komnenos'un notlarından anlaşılır⁶⁹, ancak bu tarihten sonra herhangi bir bilgi yoktur. Osmanlı döneminde yapı yıkılmış olduğu halde Rum balıkçıların aileleriyle azizin yortu gününde burada ayin yaptıkları bilinmektedir⁷⁰.

Manastırdan günümüze ulaşabilen mimari kalıntılar sınırlı olduğundan tam bir restitüsyon elde etmek mümkün değildir. Manastırın kilisesi, günümüze sağlam ulaşmış alt yapısı ile tespit edilmektedir ve kilisenin çevresinde bulunan duvar izleri çeşitli mekanlara işaret etmektedir. Çevrede bulunan bu duvarlar temel seviyesinde izlenmekte ve ancak kaçak kazılar sonucu açılmış çukurlardan görülebilmekte olduğundan bu duvarların ait olduğu mekanların işlevlerini saptamak bölgede bir kazı çalışması yapılmadığı müddetçe mümkün değildir. Ancak mekanların kiliseyi çevreleyecek şekilde konumlanmış olması bize Bizans manastırlarının geleneksel yerleşim şeması olan koinobion tipi örgütlenmeyi gösterir. Ancak koinobion tipi manastırlarda önemli bir yer tutan çevre duvarı⁷¹ Tavşanadası manastırında görülmemektedir. Bunun sebebi manastırın ulaşımı son derece güç olan bir adada, dünyadan zaten izole halde bulunması olmalıdır.

⁶⁸ S.J.V. Ruggieri, **a.g.e.**, s. 209

⁶⁹ A. Millas, **a.g.e.**, s. 496.

⁷⁰ **A.e.**

⁷¹ A. Tiriyaki, **a.g.e.**, s. 24.

KAYNAKLAR

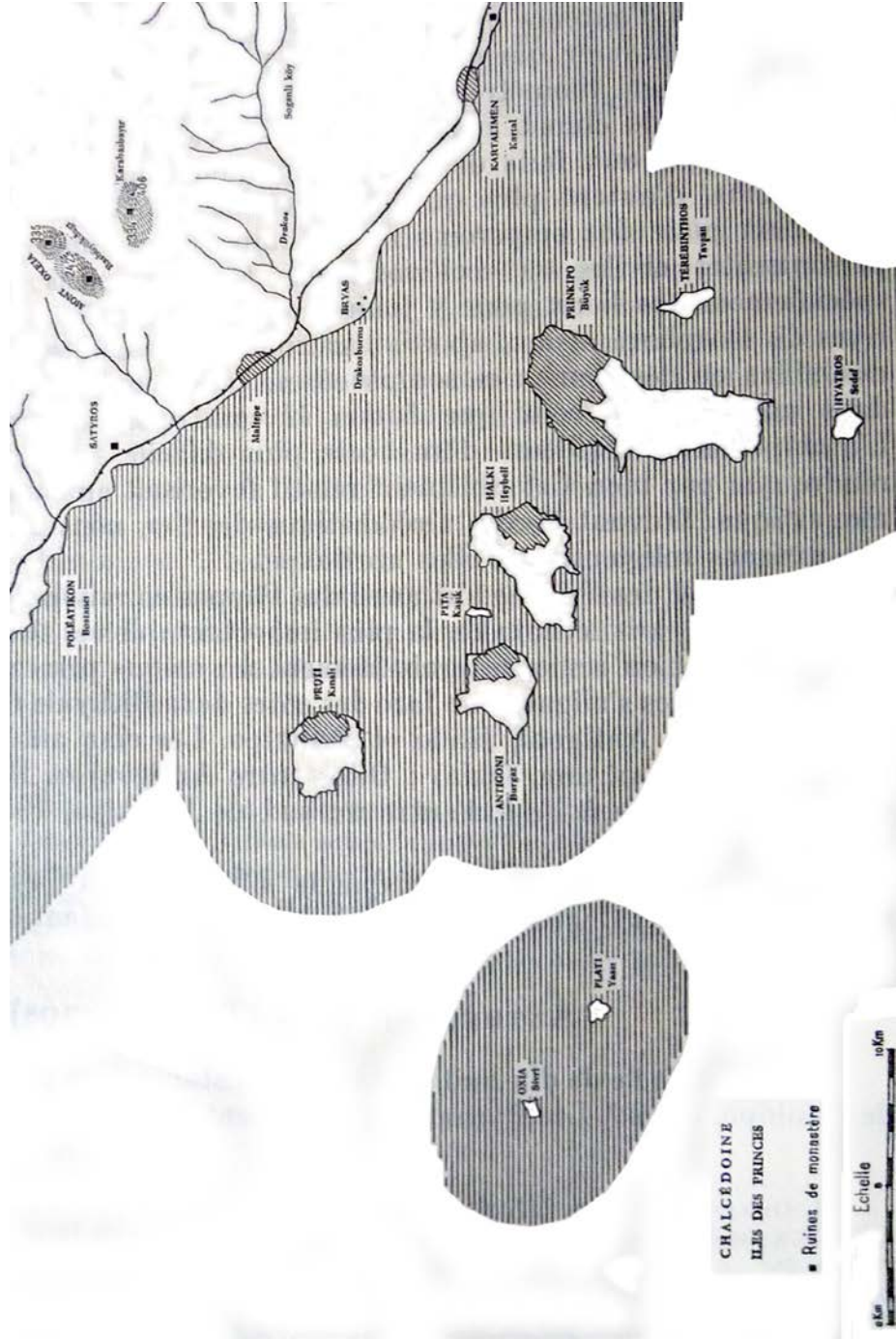
- Ahunbay, M. : “Manastır”, **Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi**, C.2, İstanbul, YEM Yayınları, 1997, s. 990-994.
- Delehay, H. : “Byzantine Monasticism”, **Byzantium: An Introduction to East Roman Civilization**, Ed. N. H. Baynes, H. St. L. B. Moss, Oxford University Press, 1948, s. 136-165.
- Detorakis, Th. : **Hagia Sophia: The Church of the Holy Wisdom of God**, Atina, Ephesus Publishing, t.y., s. 146, 201-202.
- Erdenen, O. : **İstanbul Adaları**, İstanbul, Belediye Matbaası, 1962.
- Freely, J. : **The Princes’ Isles**, İstanbul, Adalı Yayınları, 2005.
- Gökçen, T. : “Adalar İlçesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 1, İstanbul, Tarih Vakfı, 1993, s. 73-74.
- Grosvenor, E. : **Constantinople**, Londra, Roberts Brothers, 1895.
- Gülen, N. : “Neandros Adası”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 6, İstanbul, Tarih Vakfı, 1993, s. 58.
- Gyllius, P. : **İstanbul Boğazı**, Çev. Erendiz Özbayoğlu, İstanbul, Eren Yayıncılık, 2000, s. 11, 245

- Haber Türk Gazetesi: “İslam Sarayı Ararken Patrik Mezarı Buldu”, **Haber Türk**, 24.08.2009, s. 6.
- Heikell, R. : **Turkish Waters & Cyprus Pilot**, England, Imray Laurie Norie & Wilson Ltd, 1997, s. 63.
- Hollingsworth, P. A. : “Iconoclasm”, **The Oxford Dictionary of Byzantium**, Ed. A. Kazhdan et al, New York-Oxford, 1991, s. 975-977.
- Hussey, J. M. : “Byzantine Monasticism”, **Cambridge Medieval History: The Byzantine Empire**, Vol. IV, part 2, Cambridge, 1967, s. 161-184.
- İstanbul Ansiklopedisi: “Adalar”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 1, İstanbul, Tarih Vakfı, 1993, s. 66-73 (yazar belirsiz).
- Janin, R. : **Les Eglises et les Monasteres des Grands Centres Byzantins**, Paris, Institut Français d’Etudes Byzantines, 1975.
- Jenkins, R. J. H. : “A Note on Nicetas David Paphlago and the Vita Ignatii”, **Dumbarton Oaks Papers**, Vol. 19, 1965, s. 241-247
- Johnson, M. J. : “Crypt”, **The Oxford Dictionary of Byzantium**, Ed. A. Kazhdan et al, New York-Oxford, 1991, s. 561.

- Johnson, M. J., A.M. Talbot: “Monastery”, **The Oxford Dictionary of Byzantium**, Ed. A. Kazhdan et al, New York-Oxford, 1991, s. 1391-1392.
- Kahya, Y. : “İstanbul Bizans Mimarisinde Kullanılan Tuğlanın Fiziksel ve Mekanik Özellikleri”, İstanbul, 1991, yayınlanmamış doktora tezi (İstanbul Teknik Üniversitesi), s. 23.
- Khazdan, A. : “Ignatios”, **The Oxford Dictionary of Byzantium**, Ed. A. Kazhdan et al, New York-Oxford, 1991, s. 983-984.
- Khazdan, A. : “Photios”, **The Oxford Dictionary of Byzantium**, Ed. A. Kazhdan et al, New York-Oxford, 1991, s. 1667-1670.
- Kolarik, R. E. : “Opus Sectile”, **The Oxford Dictionary of Byzantium**, Ed. A. Kazhdan et al, New York-Oxford, 1991, s. 1529-1530.
- Liakof, Y. : “Skylitzes’in Vakayinamesinin Minyatürleri”, İstanbul, 1976, s. 97, yayınlanmamış lisans tezi (İstanbul Üniversitesi).
- Mamboury, E. : **Les Iles des Princes**, İstanbul, Maarif Matbaası, 1943.
- Mango, C. : **Bizans Mimarisi**, Rekmay Ltd, t.y. (2006)
- Millas, A. : **The Princes Islands: A Retrospective Journey**, Alimos, Genous Editions S.A., t.y., 493-505.

- O'Connor, J. B. : "Ignatius of Constantinople", **The Catholic Encyclopedia**, Ed. C.G. Herbermann et al, New York, The Encyclopedia Press Inc., 1913, s. 647-648.
- Ostrogorsky, G. : **Bizans Devleti Tarihi**, Çev. Prof. Dr. Fikret Işıltan, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995.
- Ousterhout, R. : "The Architecture of Iconoclasm", **Byzantium in the Iconoclast Era (ca 680-850): The Sources**, University of Birmingham, Ashgate, 2001, s. 3-36.
- Özbayoğlu, E. : "Burgazada, Sedefadası, Kaşıkada, Tavşanadası", **18. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, C.1, Ankara, Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, 2001, s. 115-126.
- Özbayoğlu, E. : **Hükümdarın Adası Büyükada: Eskiçağ ve Bizans Dönemi**, Ankara, 2006, s. 29-30, 32.
- Pargoire, J. : **Les Monasteres de Saint Ignace**, Sofia, 1901.
- Ruggieri, S. J. V. : **Byzantine Religious Architecture (582-867): Its History and Structural Elements**, Roma, Pont. Institutum Studiorum Orientium, 1991, s. 201, 209.
- Sabah Gazetesi: "Patriğin Antik Mezarı Gün Yüzüne Çıkıyor", **Sabah**, 12.12.2009, s. 24.
- Schlumberger, G. : **İstanbul Adaları**, Çev. Naci Yüngül, İstanbul, Eminönü Halkevi Dil Tarih ve Edebiyat Şubesi, 1937.

- Scylitzae, J. : **Synopsis Historiarum: Codex Matritensis Graecus Vitr. 26-2 (Facsimile Edition)**, Alimos, Genus Publications, 2000.
- Stephenson, P. : “Life of Ignatios the Patriarch”, **Translated Excerpts from Byzantine Sources: The Imperial Centuries c. 700-1204**, (Çevrimiçi) <http://homepage.mac.com/paulstephenson/Ignatios.html>, 20 Eylül 2010.
- Talbot, A. M. : “Bizans Manastır Sistemine Giriş”, **Cogito**, S. 17, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1999, s. 161-176.
- Talbot, A. M. : “Monasticism”, **The Oxford Dictionary of Byzantium**, Ed. A. Kazhdan et al, New York-Oxford, 1991, s. 1392-1394.
- Tiryaki, A. : “Kisileçukuru Manastırı: Antalya’nın Doyran Beldesi’nde Bir Ortaçağ Yapı Topluluğu”, İstanbul, 2007, yayınlanmamış doktora tezi.
- Tuğlacı, P. : **Tarih Boyunca İstanbul Adaları**, C.1, İstanbul, Say Yayınları, 1995.
- Tuğlacı, P. : **Tarih Boyunca İstanbul Adaları**, C.2, İstanbul, Pars Yayın, 1992.
- Underwood, P. A.: **The Kariye Djami**, Vols. 1-3, New York, Pantheon Books, 1966.

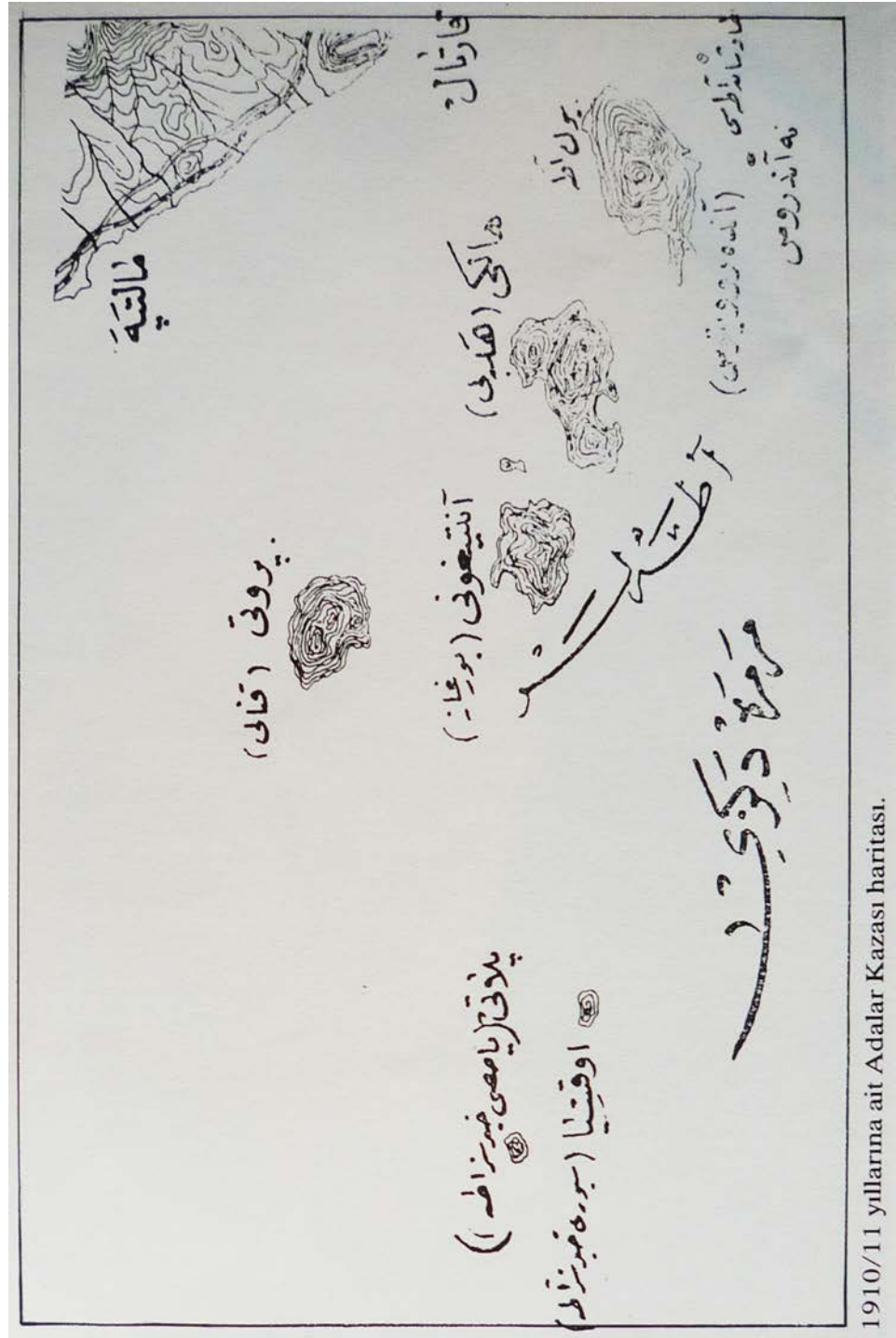

Harita 1 – İstanbul’un Anadolu Yakası ve Adalar’da Bizans yerleşimleri (Janin, 1975, s. 62). Bu haritada Tavşanadası “Hyaros – Sedef” olarak adlandırılmıştır.

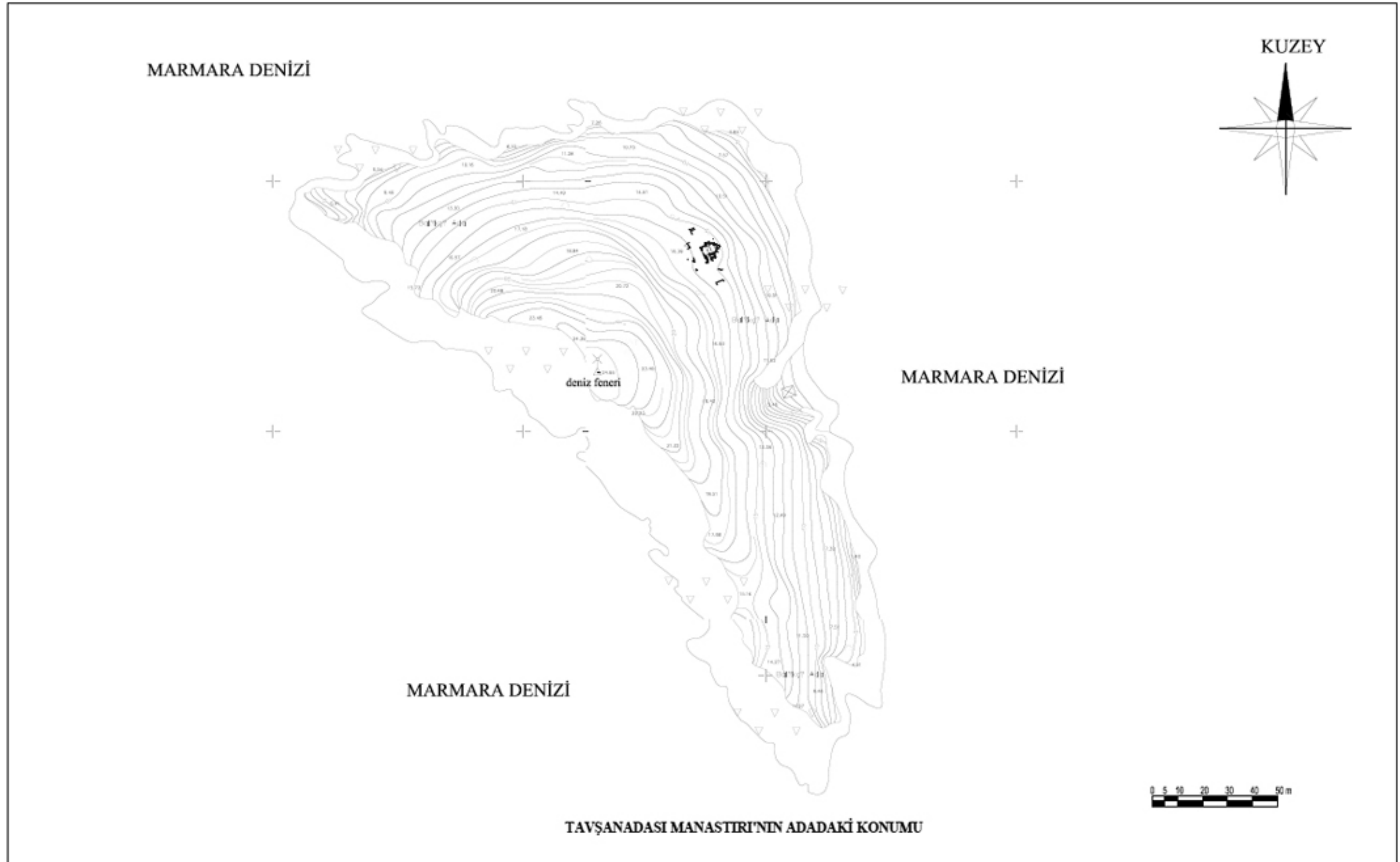

Harita 2 – İstanbul Adaları'nın 1887 yılına ait haritası (Tuğlacı, 1995, s. 23).

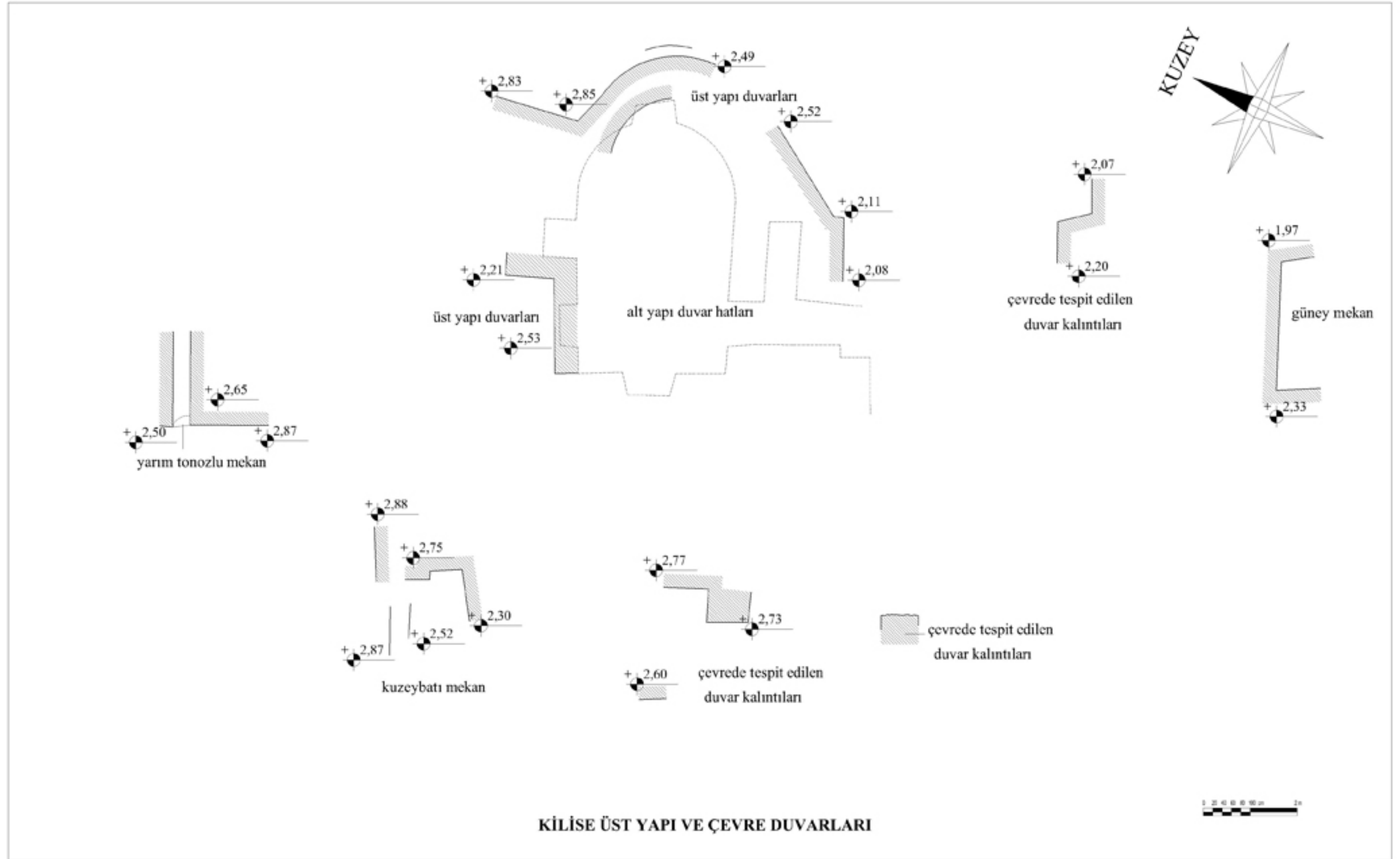
Bu haritada en güneyde görülen Tavşanadası “Niandro” olarak adlandırılmıştır.

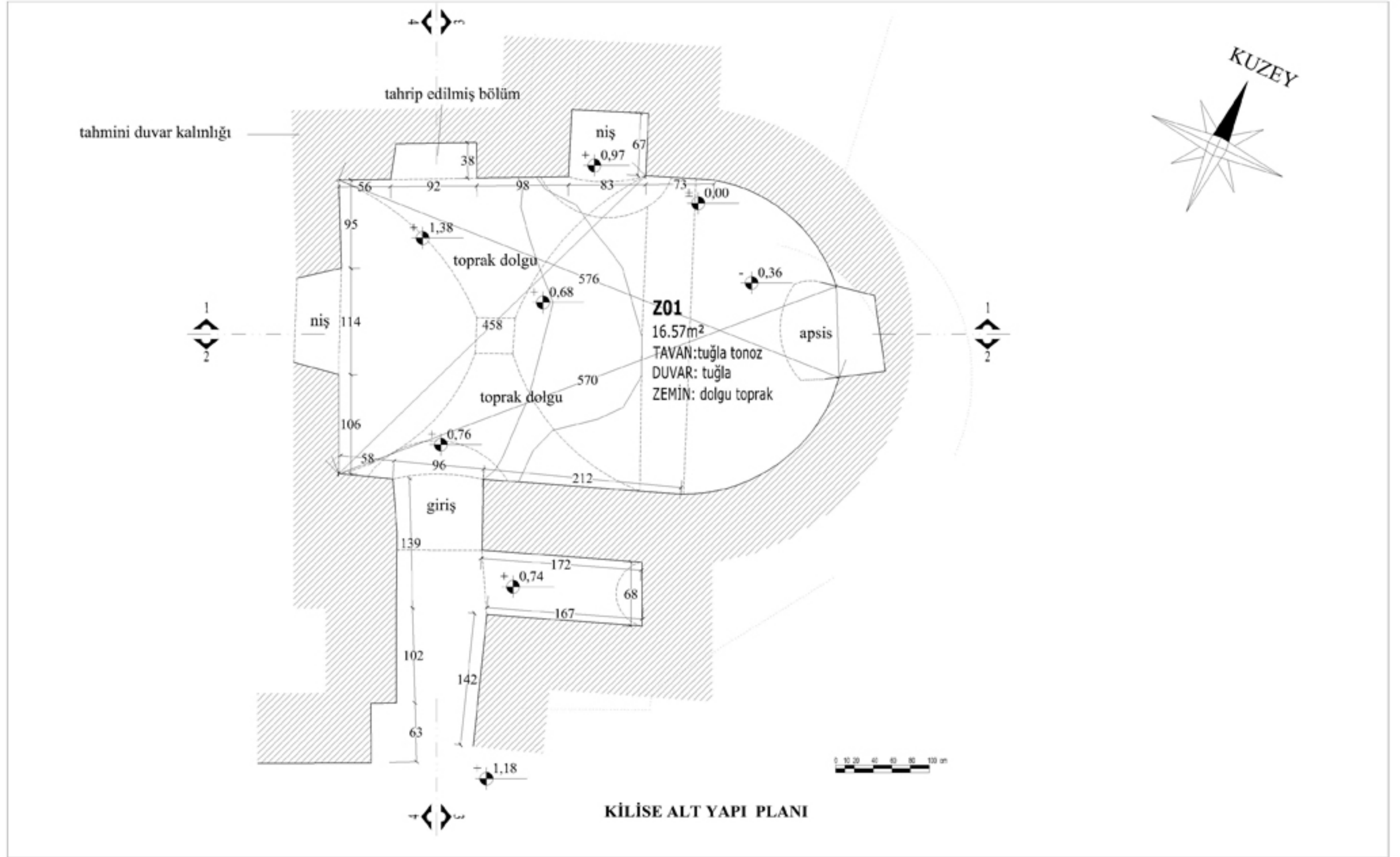

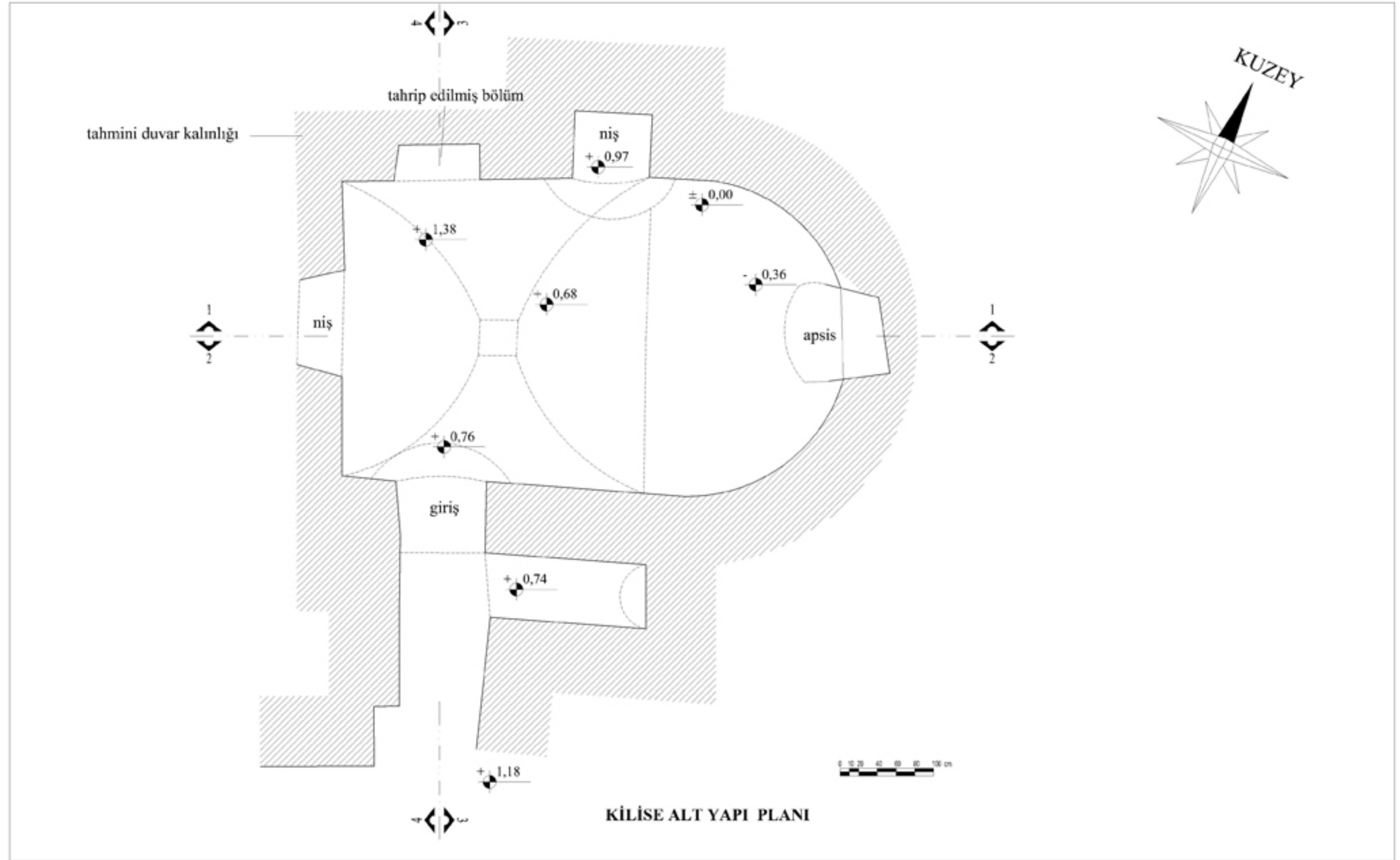
Harita 3 – İstanbul Adaları'nın 1910/11 yıllarına ait haritası (Tuğlacı, 1995, s. 30).

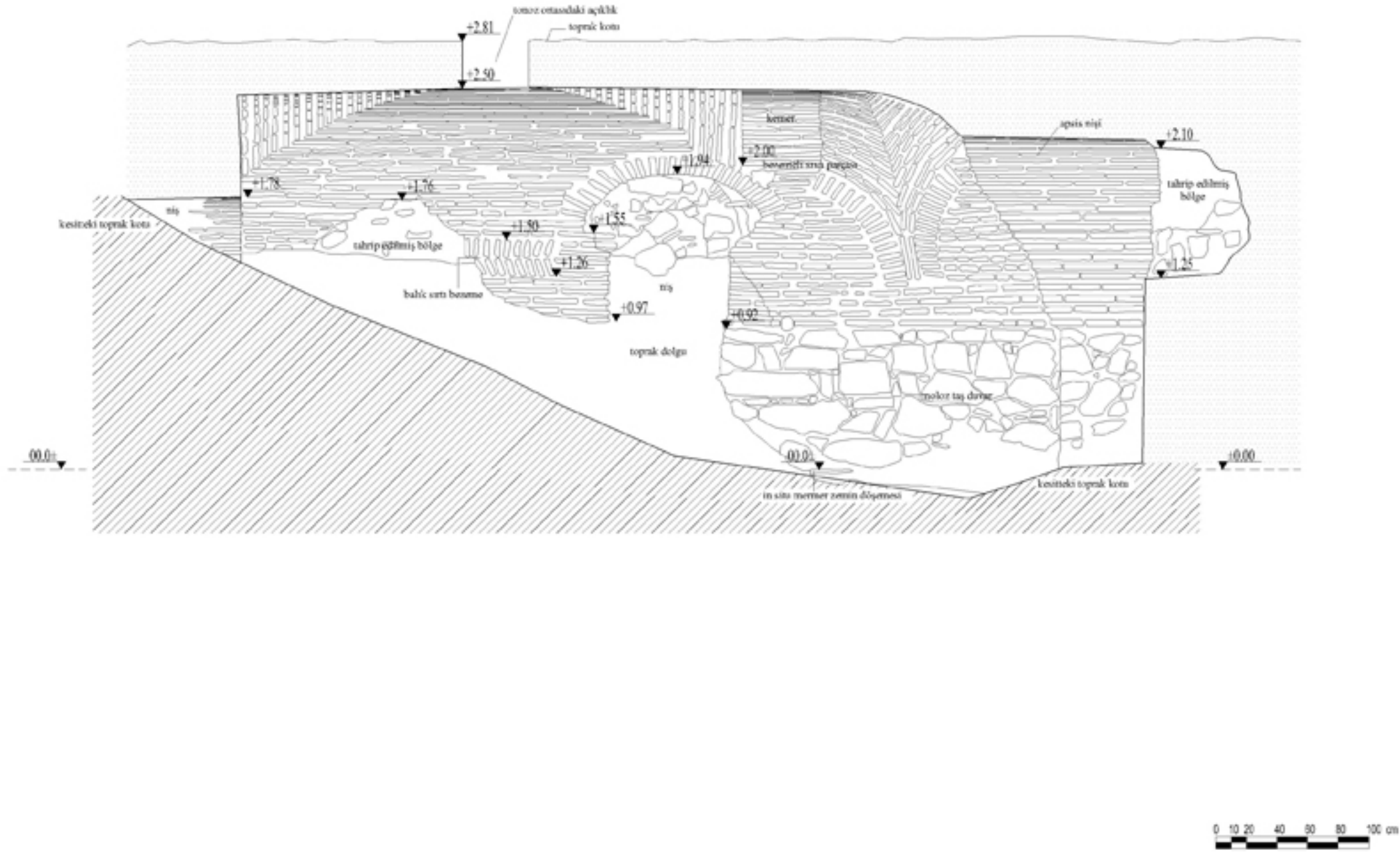

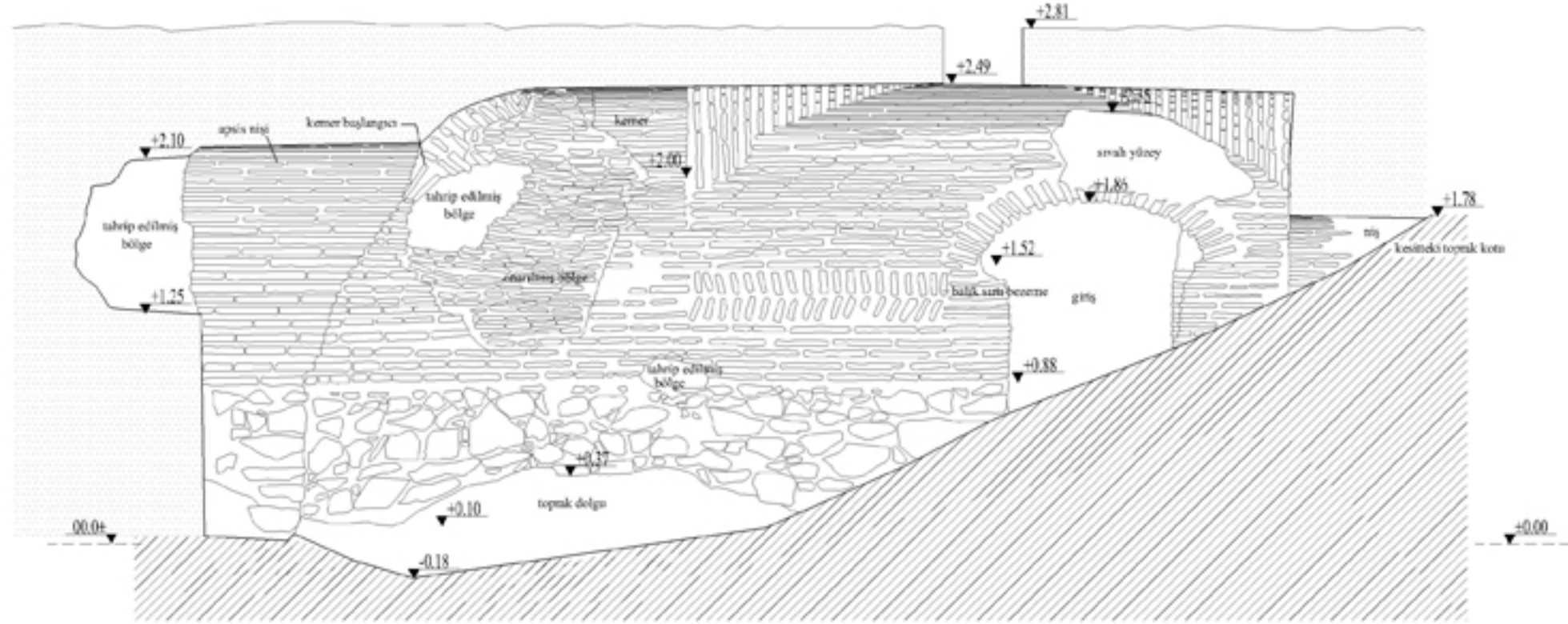

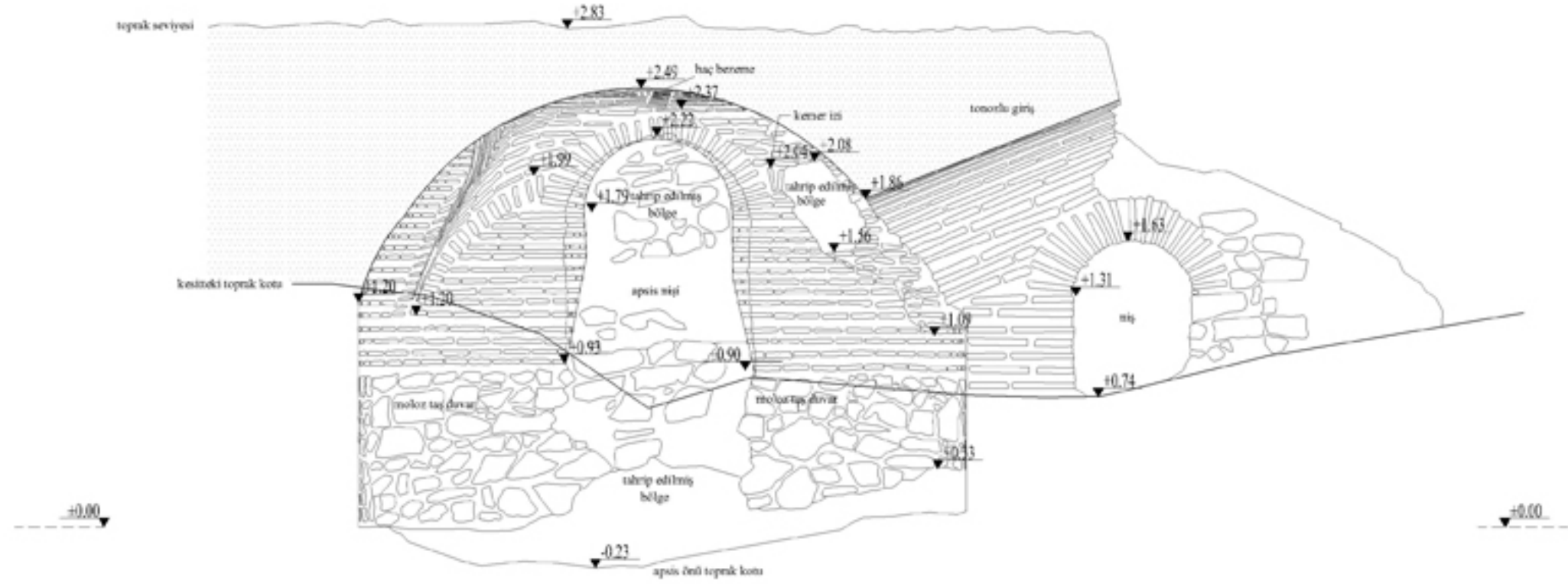

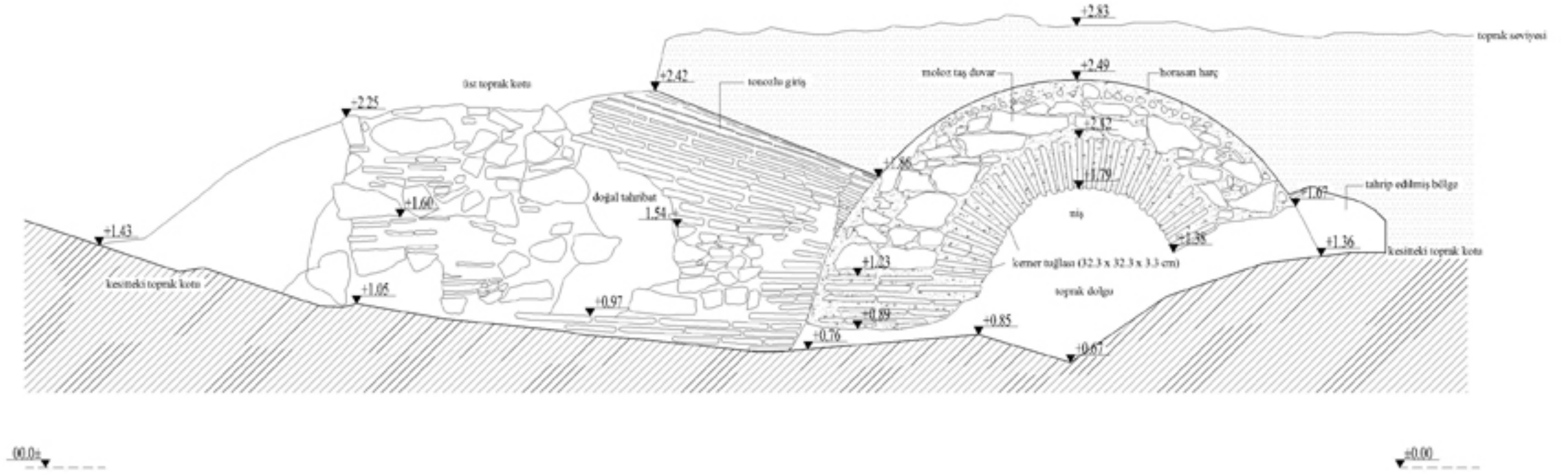
1-1 KESİTİ

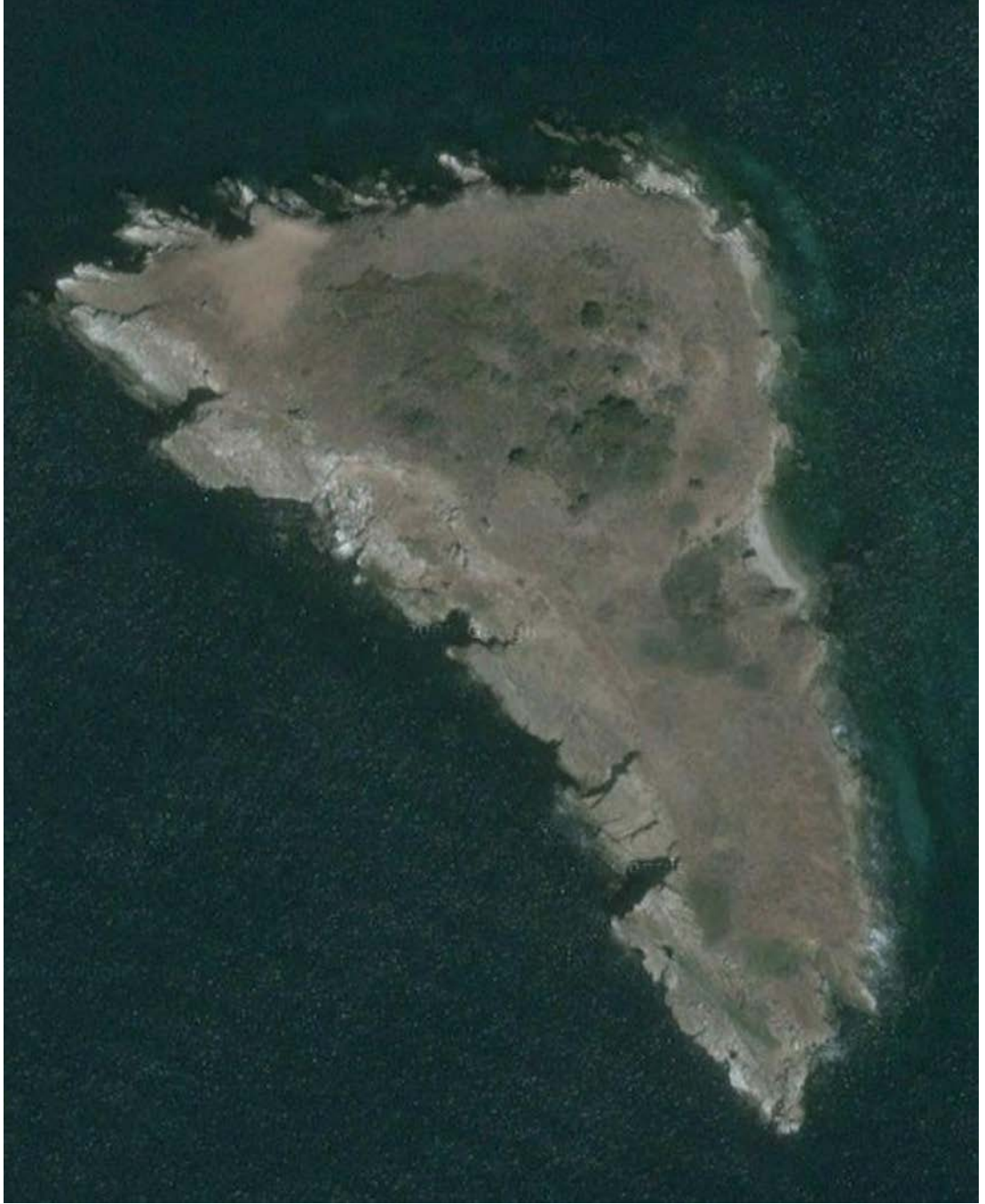

2-2 KESİTİ

3-3 KESİTİ

Resim 1 – Tavşanadası'nın uydudan görünüşü. (Kaynak: Google Maps, <http://maps.google.com/> 20.Eylül.2010)

Resim 2 – Tavşanadası'na kuzeydoğudan bakış.

Resim 3 – Manastırının bulunduğu deniz fenerinin altındaki ağaçlık bölgeye bakış.

Resim 4 – Adanın doğuya bakan küçük koyu, doğudan görünüm.

Resim 5 – Adanın doğuya bakan küçük koyu, üstten görünüm. (TAY Projesi Fotoğraf Arşivi 2008)

Resim 6 – Kilise altyapısının ekim ayında üzeri bitki örtüsü ile kaplanmış durumu.

Resim 7 – Kilise altyapısının ağustos ayında üzerindeki bitki örtüsü kurumuş durumu.

Resim 8 – Kilise altyapısının güneyden görünümü (Millas, t.y, s. 502).

Resim 9 – Kilisenin çevresinde temel seviyesinde duvarlar.

Resim 10 – Kilisenin çevresinde temel seviyesinde duvarlar.

Resim 11 – Doğudaki yamaçta görülen mimari öğeler.

Resim 12 – Doğudaki yamaçta, tuğlaların aralarındaki harç tabakasıyla birlikte blok halinde bir arada bulunduğu parçalar.

Resim 13 – Manastırın çevresine yayılmış küçük mimari öğeler.

Resim 14 – Manastırın çevresine yayılmış küçük mimari ögeler.

Resim 15 – Kilise altyapısının içinden tahribat örneği..

Resim 16 – Kilise altyapısının içinden tahribat örneği.

Resim 17 – Kilisenin ortasında bulunan ağaçlar.

Resim 18 – Kilise altyapısında tuğlaya kazınmış 1720 tarihi.

Resim 19 – Adanın doğusundaki koydan manastırın bulunduğu alana çıkılırken karşılaşılan, basamak olabilecek kaya sırası.

Resim 20 – Adanın doğusundaki koyda kaçak kazılarla ortaya çıkarılmış duvar.

Resim 21 – Adanın doğusundaki koyda kaçak kazılarla ortaya çıkarılmış duvar.

Resim 22 – Doğudaki yamaçta görülen mimari öğeler.

Resim 23 – Manastırın çevresine yayılmış küçük mimari öğeler.

Resim 24 – Kilise üst yapısına ait duvar, kuzeydoğudan görünüm.

Resim 25 – Apsis, güneyden görünüm.

Resim 26 – Apsis, kuzeyden görünüm.

Resim 27 – Apsis, güneybatıdan görünüm.

Resim 28 – Kilisenin batı yönünde arazi eğimi ve toprak dolgu.

Resim 29 – Batı yönünde apsisten en uzakta tespit edilen duvar, kuzeybatıdan görünüm.

Resim 30 – Kilisenin naosunda çöküntü, yukarıdan görünüm.

Resim 31 – Kilisenin naosunda çöküntü, aşığıdan görünüm.

Resim 32 – Alt yapıda in situ olarak tespit edilen mermer zemin kaplama levhası parçası.

Resim 33 – Kilisenin batısındaki üç duvar parçasından en güneyde olan, kuzeydoğudan görünüm.

Resim 34 – Kilisenin batısındaki üç duvar parçasından en güneyde olan, kuzeyden görünüm.

Resim 35 – Kilisenin batısındaki üç duvar parçasından ortada olanı, doğudan görünüm.

Resim 36 – Kilisenin batısındaki üç duvar parçasından ortada olanı, kuzeybatıdan görünüm.

Resim 37 – Kilisenin batısındaki üç duvar parçasından ortada olanı, güneybatıdan görünüm.

Resim 38 – Kilise alt yapısı, güneybatıdan apside bakış.

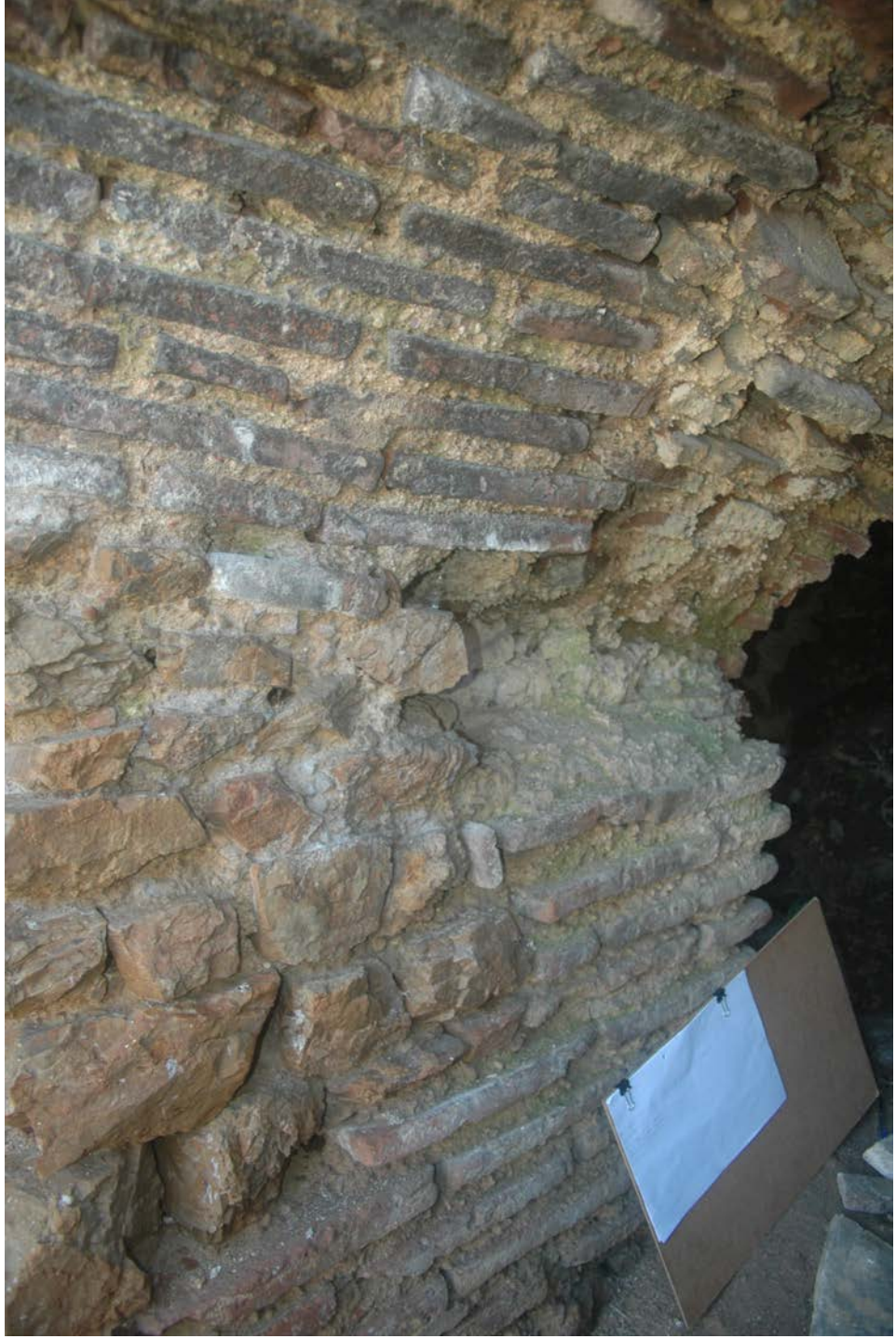
Resim 39 – Kilise alt yapısı, apsisten yapıya bakış.

Resim 40 – Kilise alt yapısı girişı, güneydoğudan görünüm.

Resim 41 – Kilise alt yapısı girişı, güney güneydoğudan görünüm.

Resim 42 – Kilise alt yapısı girişı, batı yöndeki duvar.

Resim 43 – Kilise alt yapısı girişi, tonoz örtü.

Resim 44 – Kilise alt yapısı girişi, ve yanındaki tonozlu mekan, güneyden görünüm.

Resim 45 – Kilise alt yapısı girişı, ve yanındaki tonozlu mekan, güneyden görünüm.

Resim 46 – Kilise alt yapısı girişinin yanındaki tonozlu mekan.

Resim 47 – Kilise alt yapısı girişinin yanındaki tonozlu mekan.

Resim 48 – Apsis nişinin sağında onarım görmüş kısım (Millas, t.y, s. 502).

Resim 49 – Apsis nişinin sağında onarım görmüş kısım.

Resim 50 – Alt yapıda in situ olarak tespit edilen mermer zemin kaplama levhası parçasının yeri.

Resim 51 – Alt yapı girişı.

Resim 52 – Güney duvar ve balık sırtı bezeme, kuzeydoğudan görünüm (TAY Projesi Fotoğraf Arşivi 2008).

Resim 53 – Güney duvar ve balık sırtı bezeme, kuzeybatıdan görünüm.

Resim 54 – Güney duvardaki balık sırtı bezeme.

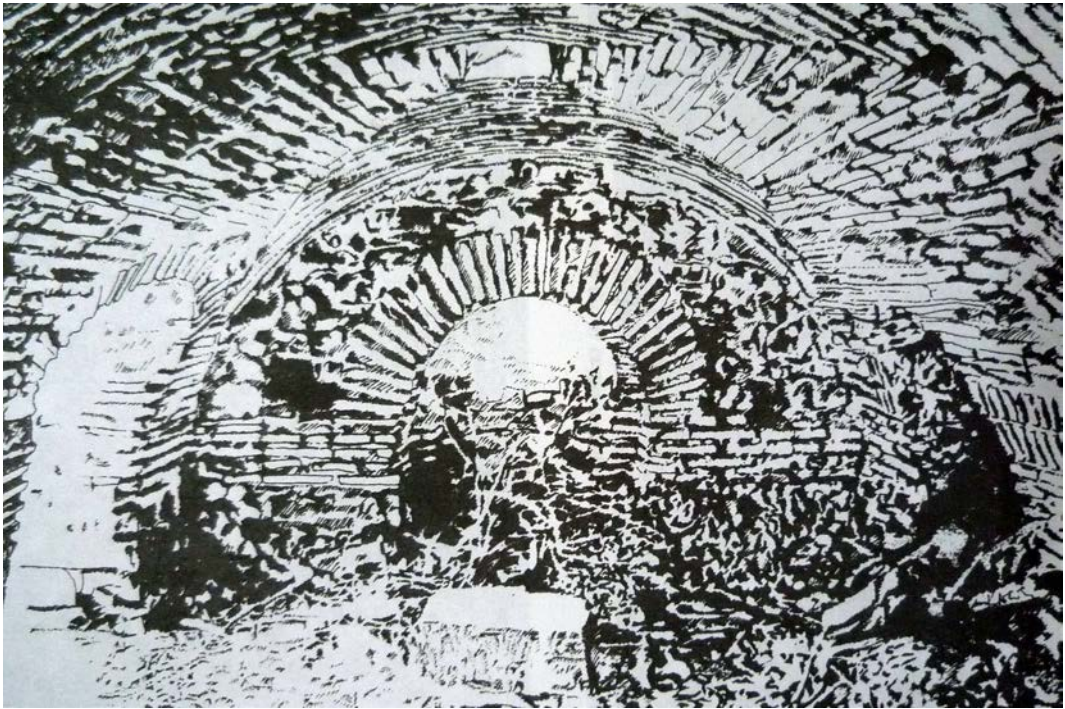
Resim 55 – Güney duvardaki balık sırtı bezeme.

Resim 56 – Güney duvarda, balık sırtı bezemenin altındaki tahribat.

Resim 57 – Batı duvarı, doğu kuzeydoğudan görünüm.

Resim 58 – Batı duvarı, 1999 yılındaki görünüşüne ait çizim (Özbayoğlu, 2001, s. 121).

Resim 59 – Batı duvarındaki nişin içinde toprak dolgu.

Resim 60 – Batı duvarındaki nişin üzerindeki çöküntü, üstten görünüm.

Resim 61 – Batı duvarındaki niş kemerinin sol kısmında tahribat.

Resim 62 – Kuzey duvarındaki niş.

Resim 63 – Kuzey duvarındaki niş.

Resim 64 – Kuzey duvarındaki niş ve arkasındaki çöküntü.

Resim 65 – Kuzey duvardaki kısmen tahrip edilmiş balık sırtı bezeme.

Resim 66 – Kuzey duvardaki kısmen tahrip edilmiş balık sırtı bezeme.

Resim 67 – Kuzey duvarda hatıl deliği.

Resim 68 – Kuzey duvarda hatıl deliği.

Resim 69 – Güney duvarda hatıl deliği.

Resim 70 – Apsis nişi.

Resim 71 – Apsis nişi.

Resim 72 – Apsis nişi ve üst yapının ana apsis temeli.

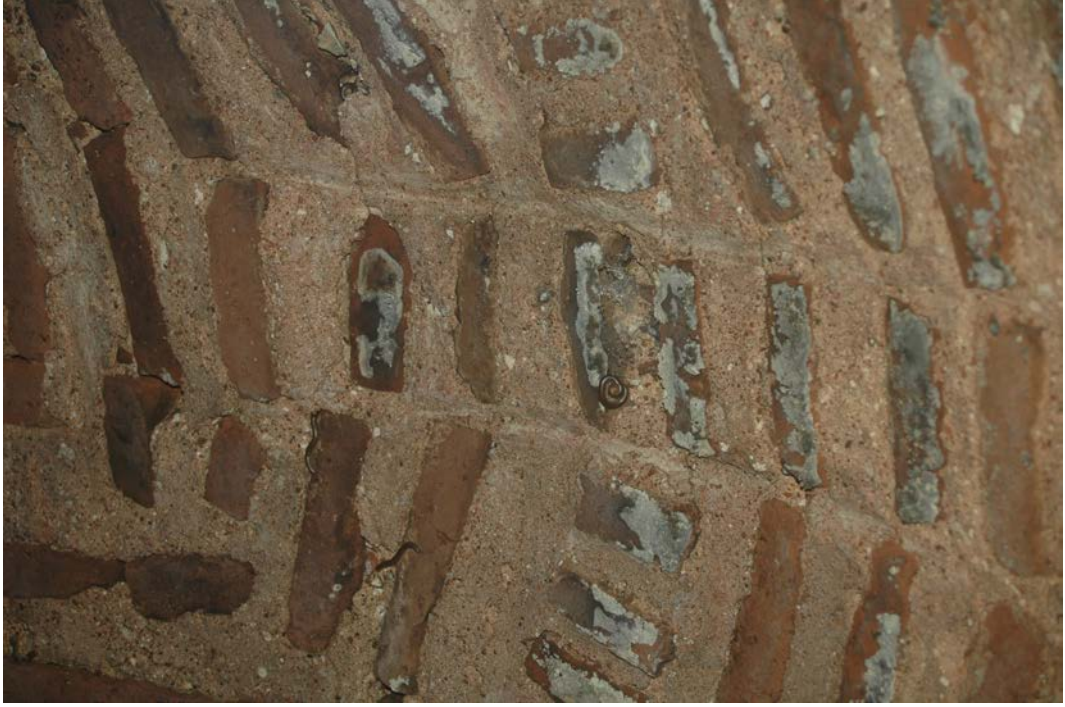
Resim 73 – Apsis nişi üzerinde çöküntü.

Resim 74 – Apsis yarım kubbesinde tuğla haç bezemesi.

Resim 75 – Apsis yarım kubbesinde tuğla haç bezemesi.

Resim 76 – Apsis yarım kubbesindeki tuğla haç bezemesi, çevresine sivri uçlu bir alet ile kontur kazınarak belirginleştirilmiştir.

Resim 77 – Kuzey duvar ile apsis yarım yuvarlağı arasındaki üçgen geçiş örgüsü.

Resim 78 – Kuzey duvar ile apsis yarım yuvarlağı arasındaki üçgen geçiş örgüsü.

Resim 79 – Kuzey duvar ile apsis yarım yuvarlağı arasındaki üçgen geçiş örgüsü.

Resim 80 – Kuzey duvar ile apsis yarım yuvarlağı arasındaki üçgen geçiş örgüsü, apsis nişine yaslanan yarım kemer.

Resim 81 – Kuzey duvar ile apsis yarım yuvarlağı arasındaki üçgen geçiş örgüsü, apsis kemerine yaslanan yarım kemer.

Resim 82 – Apsis nişinin güney yönünde yıkılmış üçgen örgünün varlığını gösteren yarım kemer başlangıcı.

Resim 83 – Apsis nişinin güney yönünde yıkılmış üçgen örgünün varlığını gösteren yarım kemer başlangıcı.

Resim 84 – Çizgisel bezemeli, kırmızı fresko izleri.

Resim 85 – Çizgisel bezemeli, kırmızı fresko izleri.

Resim 86 – Çizgisel bezemeli, kırmızı fresko izleri.

Resim 87 – Kuzey duvardaki niş ile apsis kemeri arasında fresko izi.

Resim 88 – Kalın pembe sıva tabakası.

Resim 89 – Çizgisel bezemeli, kırmızı fresko ile kalın pembe sıva tabakası.

Resim 90 – Çizgisel bezemeli, kırmızı fresko ile kalın pembe sıva tabakası.

Resim 91 – Çizgisel bezemeli, kırmızı fresko ile kalın pembe sıva tabakası.

Resim 92 – Güney duvarda tuğlaya kazınmış 1720 tarihi ve stilize haç motifleri (?).

Resim 93 – Altyapıyı örten tonoz sistemi.

Resim 94 – Altyapıyı örten tonoz sistemi.

Resim 95 – Altyapıyı örten tonoz sistemi ortasında kare açıklık.

Resim 96 – Tonoz ve apsis kemerini.

Resim 97 – Apsis kemerini ve apsis yarım kubbesi.

Resim 98 – Güney mekan, kuzeydoğudan görünüm.

Resim 99 – Güney mekan ile kilise arasındaki duvar, kuzeybatıdan görünüm.

Resim 100 – Kuzeybatı mekan, batıdan görünüm.

Resim 101 – Kuzeybatı mekan detay, batıdan görünüm.

Resim 102 – Kuzeybatı mekana bitişik moloz örgülü ve sıvalı duvar, kuzeybatıdan görünüm (TAY Projesi Fotoğraf Arşivi 2008).

Resim 103 – Kuzey yarım tonozlu mekan, batıdan görünüm.

Resim 104 – Adanın doğusundaki koyda bulunan Osmanlı dönemi yapı kalıntısı.

Resim 105 – Manastıra ait tuğlalar.

Resim 106 – Kaçak kazılarla üzerine toprak yığılmış mermer blok.

Resim 107 – Kaçak kazılarla üzerine toprak yığılmış mermer blok, detay.

Resim 108 – Mermer konsol.

Resim 109 – Mermer konsol.

Resim 110 – Mermer konsol.

Resim 111 – Mermer mimari parça.

Resim 112 – Mermer mimari parça, st yüz.

Resim 113 – Mermer mimari parça, alt yüz.

Resim 114 – Mermer mimari parça, köşe.

Resim 115 – Mermer mimari parça.

Resim 116 – Matkap delikli, profilli parça.

Resim 117 – Matkap delikli, profilli parça.

Resim 118 – Matkap delikli, profilli parça.

Resim 119 – Matkap delikli, profilli parça, matkap deliği.

Resim 120 – Matkap delikli, profilli parça, arka yüz.

Resim 121 – Altıgen opus sectile parçası, üst yüz.

Resim 122 – Altıgen opus sectile parçası, alt yüz.

Resim 123 – Üçgen opus sectile parçası, üst yüz.

Resim 124 – Üçgen opus sectile parçası, alt yüz.

Resim 125 – Mermer çerçeve parçaları.

Resim 126 – Mermer çerçeve parçaları, sıvalı yüzler.

Resim 127 – Mermer çerçeve parçası, kesit görünüşü.

Resim 128 – Mermer kaplama levhası.

Resim 129 – Mermer kaplama levhası.

Resim 130 – Mermer kaplama levhası.

Resim 131 – Mermer kaplama levhası.

Resim 132 – Mermer kaplama levhası.

Resim 133 – Mermer kaplama levhası.

Resim 134 – Mavi freskolü sıva parçası.

Resim 135 – Mavi freskolü sıva parçası.

Resim 136 – Mavi freskolü sıva parçası.

Resim 137 – Yeşil sırlı seramik parçası.

Resim 138 – Seramik kulp parçası.

Resim 139 – Seramik kulp parçaları.

Resim 140 – Seramik kulp parçası.

Resim 141 – Seramik kulp parçası.

Resim 142 – Pencere camı parçaları.

Resim 143 – Pencere camı parçaları.

Resim 144 – Damgalı tuğla parçası (Millas, t.y, s. 502).

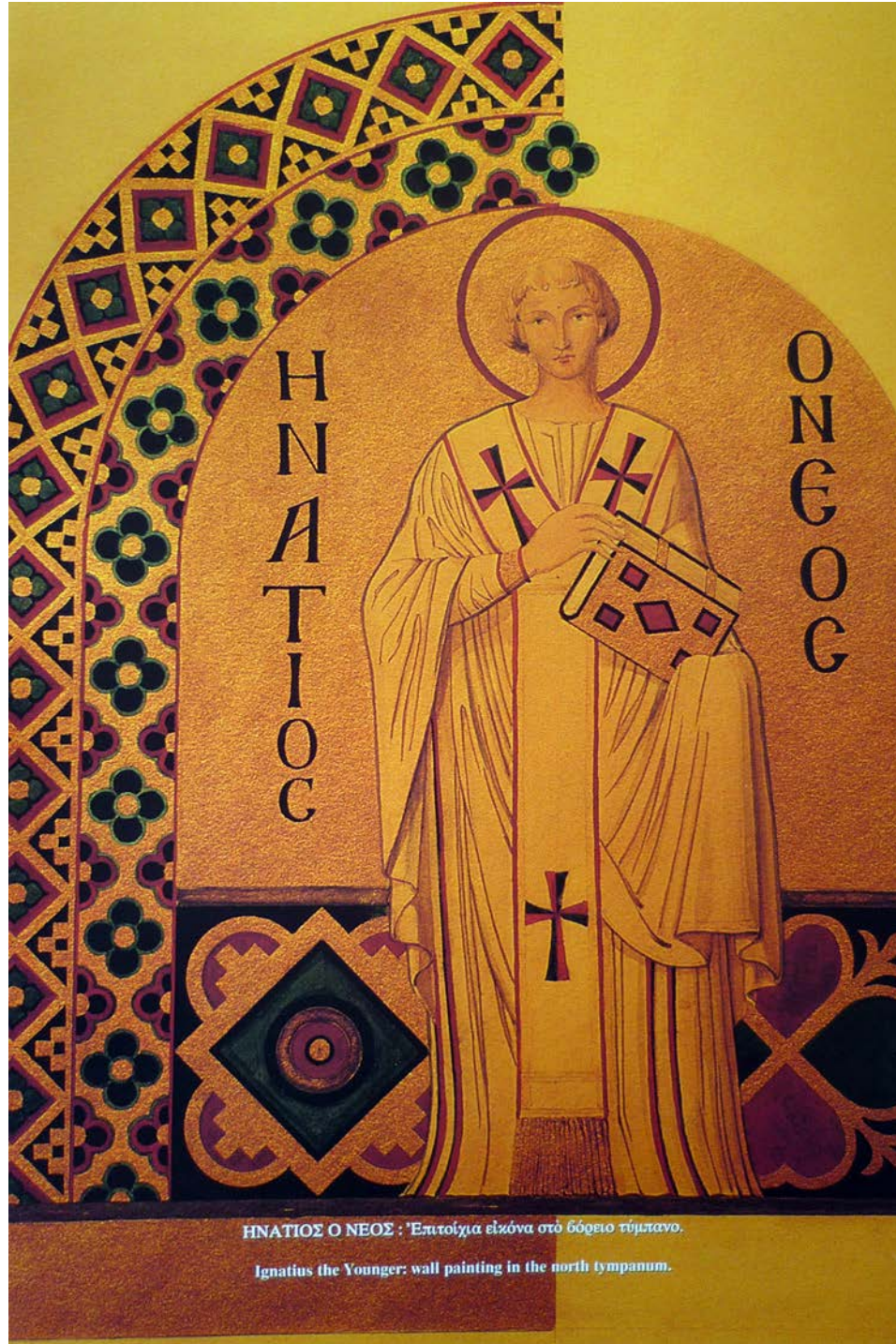
Resim 145 – Adanın doğusundaki koyda manastırın mimari parçalarıyla yapılmış Osmanlı dönemi yapısı (Millas, t.y, s. 504).

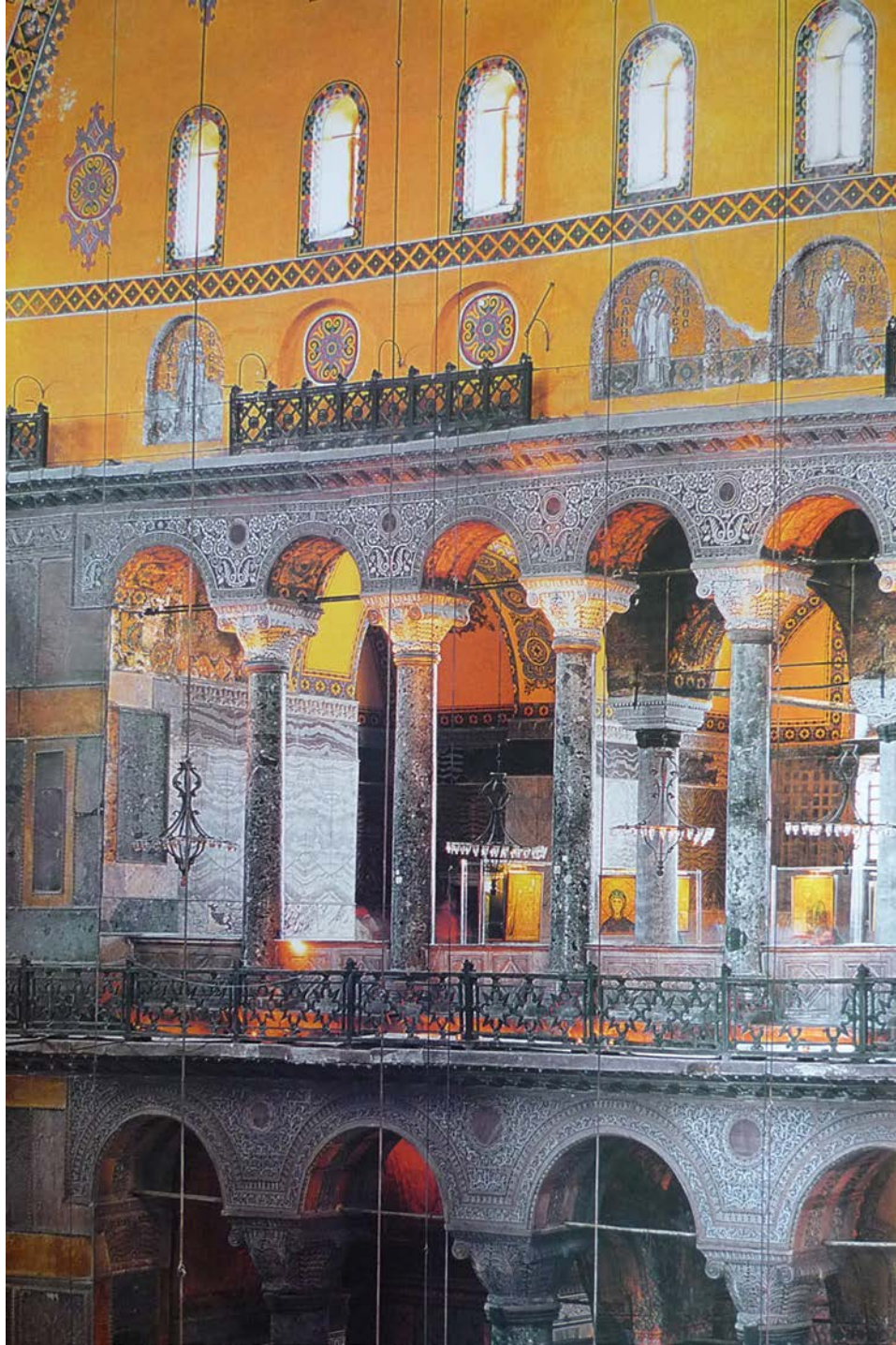
Resim 146 – Kilise altyapısının 1962’de yayınlanmış fotoğrafı (Erdenen, 1962, s. 136).

Resim 147 – Ayasofya’nın kuzey tympanum duvarında “Genç Ignatios” mozaïği (Detorakis, t.y.).

Resim 148 – Ayasofya’nın kuzey tympanum duvarında “Genç Ignatios” mozaığının Fossatiler tarafından gerçekleştirilen çizimi (Detorakis, t.y., s. 201).

Resim 149 – Ayasofya’nın kuzey tympanum duvarında “Genç Ignatios” mozağının konumu, batı yöndeki ilk niş (Detorakis, t.y.).

Resim 150 – Madrid Milli Kütüphanesi’nde bulunan Ioannes Skylitzes’in elyazması vakayinamesinin ‘f76’ numaralı minyatüründe Ignatios ile ilgili tasvir. Ignatios’un patriklik makamına ilk seçilişi (Scylitzae, 2000, no. f76).

Resim 151 – Madrid Milli Kütüphanesi’nde bulunan Ioannes Skylitzes’in elyazması vakayinamesinin ‘f76va’ numaralı minyatüründe Ignatios ile ilgili tasvir. Bardas’ın Ignatios’u hapsederek kapısına nöbetçiler koymasını (Scylitzae, 2000, no. f76va).